

DEBRECEN VÁROS-

sának, ez keresztyén res-publicának

az 1664-ik esztendőben

esett minden dolgairól

való

VERSES KRÓNIKA

mellyet meg írt

NAGY KÁLLÓI FÉNYES ISTVÁN

Elöl járó beszéddel,
némely hasznos jegyzésekkel
jobbította és 12 fametszettel csinosította

MATA JÁNOS

Budapest, 1943.

Kibocsátotta az EXODUS könyvkiadó

DEBRECEN VÁROS-

sának, ez keresztyén res-publicanak,
naponként Árvíz képpen nevededett,
ez esztendő forgásiban végben ment siralmas sorsainak,
keserves meg bántódásinak, helytelen Expensainak
egy néhány versekben foglalt Compendiuma,
mellyet

az 1664-ik esztendőben

meg írt

NAGY KÁLLÓI FÉNYES ISTVÁN

Debrecen várossának jurátus nótáriussa,
mostan pedig elől járó beszéddel, valamint
némely hasznos jegyzésekkel jobbította
és 12 fa metszettel csinosította

MATA JÁNOS

Budapest, 1943.

Kibocsátotta az EXODUS könyvkiadó

„Debrecen városának, különösen a XVI-ik, XVII-ik és XVIII-ik századok folyamán, sőt még jelen századunk első felében is, rendkívül érdekes története van. Ami az említett időkben Debrecennel vagy Debrecenben történt, az igen sokszor érdekelte kisebb-nagyobb mértékben az egész hazát, annak szabadságát, a magyar nemzetiiséget, a hazai reformált egyházat, a nemzeti művelődést stb. Debrecen a tiszta magyar népnek, különösen pedig a református magyaroknak hosszú idők folyamán keresztül, nem erőszakolt és bürokratikus, hanem természetes és őszintén szeretett fővárosa vala; bárki mit mondjon.“

Révész Imre: Bevezetés Fényes Istvánnak az 1675. évi Strassoldo féle dűlásról írott krónikás verséhez. Magyar Prot. Egyházi és Iskolai Figyelmező. 1871.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD

Debrecen Nemes Szabad Királyi Város Levéltárában, az 1658—1664. évi öreg jegyzőkönyv végén, a tisztán maradt levelekre krónika vagyón írva. Nemes Nagykállói Fényes István uram, város akkori hites nótáriusa írta ékes versezetekben, amint az ebben a könyvben szép rendjével megoldvasható. Ez eddig nem lenne olyan nagy dolog, más városokban is voltak verselgetni szerető nótáriusok, akik nem hagyták üresen a protocollon kimaradt leveleit. Fényes Istvánnal azonban másként áll a dolog. Ő csak akkor engedett pegazusa kantárján, ha más út-mód nem volt rá, hogy azt, amit napjai történéséből historiai, sőt ennél is feljebb való becsűnek érzett, — megörökítse. A próza, főleg a hivatalos próza veszedelmes terrénum abban az időben az őszinte penna számára. Ma a török néz bele, holnap beleüti orrát a német, azután a magunk fajtája s várossal itatják meg a levét, ha valami, nem szájak íze szerint valót sillabizálnak ki belőle. A protocollonba legjobb hát mindig csak a puszta tényeket írni, sokszor még azt se, hanem lenyelni a kommentárral együtt, csak titokban jegyezni fel s ha alábbhagyott az idők bolond szele, akkor kerül csak világosságra, de akkor sem hivatalos formában. Tanusítja ezt Diószeghi Ferenc nótárius útmutatása, amelyet a Fényes István krónikáját magábanfoglaló jegyzőkönyv elé írt, mint Fényes elődje a nótáriusságban:

Ha valaki valami oly belső titkos dolgokról akar tudakozni, a mellyet még az Tiszteletes Tanácsi rend is nem közölhetett másokkal, hanem inkább saját szívében kellett tartani, olyant itt semmit

nem talál; mert akkor még az délen ragyagó fényes napot is csaknem gyertyával kénszerítettünk vala keresni, az nagy fonnyasztó félelem és hosszas reméltelenség között.

(Városi jegyzőkönyv 1658—1664.)

Nem poétai babérokra pályázott hát a nótárius Fényes István, hanem érezte, hogy éppen a hallgatást parancsoló dolgokat nem lehet elhallgatni. Így írja meg krónikáját Bartha Boldizsár uram is, amelynek Előljáró Beszélgetés-ében nemes szerénységgel mondja el, miért is kellett tollat fognia:

De messze pironkodjék innét minden tisztességkívánás, vagy betsületvadászás, ez azért nem iratott . . .

Íratott annakokáért ezen belsőbb és főbb okokért:

I. Hogy a megmondott módok szerént a tsudállatos szabadításban legyen Istené a ditsőség, ki azt senkinek is nem engedi. Ésa. 42:8.

II. Hogy láthassuk mint vitte véghez az Isten felőlünk elrendelt gondviselését, a külső eszközökben, vagy más okokból s azok által.

III. Hogy fennmaradjon emlékezetre e mi életünkbeli időnek sok gonosszal való elegyes volta, kiben láthassa a maradék ez szerentse kerék módjára forgó s nagyokat változó, alsóságot felsőséggel, felsőséget alsósággal hamar tserelő, egy helyben kevés ideig nyugható világ álhatatlanságát.

IV. Hogy mostani s következő népek is ez magánál n a g y o b b hírű keresztyén Debrecen Városának sokszori kára s nagy romlása, szegényülése, sőt még pusztulása is (ha Istennek úgy tettezik) mi okon, kitől, s mikor, és mimódon lett, tudhassák . . .

. magam tisztességkívánásának viszketegje nem nyughatatlankodtatott, hogy magam nevét írásban vagy nyomtatásban láthatnám, vagy hagyhatnám: az nem igazgatta. Melly nyavaja miatt, úgy vagyon láthattz egynéhányakat annyira gyötretni, hogy alig engedhetnek szájoknak ételt, szemeknek álmat.

Nem is azért, mintha már jó dolgunk volna,

. nem sőt most vagyunk közepin, legmélyén, annyira, hogyha édes Jézusunk felserkenvén, meg nem feddi a habokat, el kell mérlnünk.

Honnan várjunk külső segítséget, azt meg se gondolhattuk, nem igen bízhatunk mi a Méltóságos Fő Rendekben, mert azoktól megvettünk; nem Vitézinkben, mert azoktól prédáltatunk; nem jószágunkban, pénzünkben, mert azoktól megfosztattunk; hanem az egy Istenben, mert az Úr é a szab ad it á s.

Így élni és írni csak „*Ez mezőbenn épült, erős kerítés nélkül való, csak engedelmességhez ragaszkodó Debreczen nevű Város*“-ban kell és lehet. Mikor a história erkölcsi felelőssége nagyobbá lesz a jelen kényszerénél, akkor Isten dicsőségére, emlékezetre és okulásra, sine ira et studio felírják, mi esett, hogy, mi okon. Bartha Bóldisár Úr is az 1664. esztendőben írja krónikája „*Előljáró beszélgetés*“-ét, Szent András havának 20. napján, a maga szállásán. Fényes István Krónikája is az 1664. esztendőben íródik az abban az esztendőben esett dolgokról. A vasvári béke esztendeje ez. Azt lehetne hinni, hogy nyugalmasabb napok következését jelenti s a veszedelem múltával jobban megnyomódhatik a historikus pennája. Tudja azonban úgy a krónikás nótárius, mint Bartha Bóldisár maga, hogy ez csak olyan árnyék-béke. Fényes októberi soraiból is kicsendül a földiek kötötte békesség hiábalósága: „*. . . most kell már vigyáznunk, mindenfelé mennünk, látni ki lesz urunk, ne húzna minden bennünk*“. Nem nagyon várhatók hát a nyugodalmasabb idők. Meg kell azonban örökíteni a feleletet arra, amit a história kérdez. A nótárius pennát fog és mondanivalója versekbe gyöngyözik a merített papirosra, még pedig helyenkint pompásan gördülő, csengő szépségű versezetekbe. Itt-ott, elvértve deákra is csúszik a penna, mert latinul is szokott verselni Fényes uram, de ez a pár, akkor széltére szokásos latin szó is magyar beszéd kánonjára pendül, magát kellett kellemetességgel:

Martius a Marte probat et in Arte, Török lovát patkollya.

Másutt ami muzsika csak rejtezik a csupasz tényeket mutató szavakban, mind kizendíti frissen, magyarul:

Az hid csinálásra ács kovács munkára feles embert küldenél.

Vagy még ennél is szebb sora:

Bontattya hányattya, hosszan fel állattya ottan az hidnak karját.

Ez azonban csak szépséges köntöse a krónikának s egyben bizonyossága annak, hogy Fényes István jóval több az unalmában verselgető nótáriusnál. A tiszta poézis patakjának csillogását, csergedezését mutatja, hallatja ez az írás, de csak arra a rövid időre, ameddig ihlet, szabadság és alkalmas pillanat kegyelme találkoznak. Tovább már ilyen majdnem hivalkodó szépséget nem találunk. Nem azért, mintha nem telt volna a poétától, hanem mert az ember tudta, élte a magamegtartóztatást parancsoló életformának a kor szavával kiáltó tiltását. A poézis patakját felissza a valóság szomjas homokja, de ezen a nedves porondon az örökkévalóság visszfényét csillantják a homokszemek.

Amit ez a szép köntös takar, az a valóság teste. Sívár, gyötrelmes, latorságnak sebzettje, fosztás nyomorítottja, orcátlanság megcsúfoltja. Csupán egy esztendő keresztje alatt való görnyedést látató, de micsoda esztendő ez, micsoda esztendők előzték és még sokáig milyenek követik. Ám ebben a csigázott testben a lélek ép, eleven és egész, magyar, debreceni, áradoztatja azt a mély gyökerű mentalitást, ami ilyen teljessé csak itt és így születhetett, nevedekhetett.

Imé már az újesztendő is hogyan köszönt be: váradi basa pénzt, érsekújvári búzát árpát követel. Megadják, „*nem tehettünk egyebet*“. Februárban nagysok szekeret újra váradi basa kíván, tetejébe városra való beszállását ígéri erősen, másíthatatlan szóval. Felvidéki kis fosztást tervelget a derék török, de Isten parancsol a „*havas esőknek*“ s „*szörnyű hideg, fergeteg*“ sokat megvesz a kárt tenni akarókból. Így bontja Isten tanácsát, szándékát a pogánynak. Tavasszal azonban csak beszáll a városra a török, végig is rabolja csendesen, tetejébe Husszain basa a bírót ártatlanul megmocsolja, rútolja. S lám nem a fosztást, de a pogány szörnyű istenkáromló szitkait sóhajtja meg a krónikás:

Ne szenvedd Úristen, büntesd meg erősen nevednek káromlását.

Székelyhid vára is csak nyomorúságszerzője Debrecennek, akár magyar, akár német parancsol benne. Most is lám eben kutyát cserélnek. Fosztó sanyargató Dippendal Johannest nyúzó Bóldvay Mártonra, ki még elődjénél is rosszabb. Barkóczy úrfiakat Oroson való mulattokban a török ott nyomja, megfogja. Két útonjáró török katonát Kállóból való lovasok fognak meg. Mind a török ezért, mind Barkóczy István az úrfiak bátyja azért Debrecent fenyegeti erősen karóval, égetéssel. És még csak áprilisban járunk, mikor is Cob Farkas császári generális Szatmárban ott ragasztja a debreceni deputátusokat, csak 1500 köből búzát kíván a jó német. Meg kell adni ezt is, mert Debrecennek nem hiszik, hogy nem adhat. Május elején újra váradi basának kell 100 lovas szekér. Itthon ezalatt is van feles baj elég. Török császár adóját a polgároktól erőszakkal lehet csak kiszedegetni s inkább cseppenik, mint csurran. A véres verejtéken szerzett 4000 tallért Váradon az áldott lelkű Kucsuk basa fondorlattal „*kezéhez kezdi venni*“ kölcsön, mint mondja, nem is látnak belőle a jó debreceniek batkát se soha többet. Másnap útra indulván a basa, zsebében a „*kölcsön*“-pénzzel, feles haddal beszáll a városra, az ilyen „*szállást kiki tudja*“ már miféle. Elmegyén a basa, míg oda van, a magyarok megütik Váradot, Péntekhelyt, Olaszit megégetik, jó prédát tesznek. Nem örül annak a krónikás, mert belőle csak „*városunk romlása, rettenetes kára*“ látszik előre, „*bőrével*“ foldja ezt is majd Debrecen, mint ahogy olyanformán is lesz. Hogy pedig teljes legyen a dolog, a Váradot felverő magyarok szintén Debrecenbe akarnak „*beszállni*“. Pethő Sigmond vicegenerális úr csak 100 tallér, egy aranyas selleg, s egy paripa fejében áll el a nem kívánatos vendégeskedéstől. Jön azonban vissza Kucsuk Mehemed, a váradi basa, látja a szörnyű égetést prédálást, kit hívat, ha nem a debreceni bírót. A tanács — Vigkedvű Mihály, Ignáth András gyászos esetre emlékezve — küldené is, nem is bíróját basa elejébe. Késő estélig hányják-vetik a dolgot, jó hajnalban újra összeülnek, mert biztosra látszik Dobozy István bíró úr vesztébe indulása. Ő maga ezalatt testamentomát írja s annak végzetével felüzen a dévánkozó tanácsnak, hogy ő, valamit Isten rá mér, elviseli, a tanács ne az ő sorsán, hanem a közmegmaradáson gondolkozzék. Isten megőrzi a benne bízó bírót, békességgel tér

meg. Egyenest arra jön haza, hogy Bóldvay Márton új ravasz praktikával szathmári Cob generálissal főzött ki valamit a város újabb sarcoltatására.

Így megyen ez egész esztendőben, török, magyar, német nyírja a Civitás bárányát irgalmatlanul. Kollégiom pénze is oda van már, azt is odaadták. Szatmártól kérnek kölcsön, mert annak van, annak elhiszik, hogy nincs neki, Debrecennek adni kell, mert neki nem hiszik, hogy nincsen. A nagy rablók árnyékába húzódó kisebb kóbori latrocskák is lenyisszantják azért a magok kis gyapjút. Holmi hitvány görög is 200 tallért von a városon, hamis esküvel s Cob generális úr pártfogásával. Még 20 tallérral meg is toldják neki, csak vissza ne jöjjön többet.

Bóldvay Uram meg keveri a kártyát a háttérben. A krónikás csöndesen állapítja meg róla:

De el hidgyed, Isten nem szenvedni könnyen s meg fizeti dólgodat.

Palatinus urunk ő nagysága is 600 forintot veszen két kun ember dolgában. Erre is csak ez a kádencia:

*Praedán kapó Tisztek így teczik tinektek, meg romoltok még ti is.
Sáska ám marhát hajt, kit sok szegény sohajt, de sóhajttok még ti is.*

Sehol sem lelhetni az egyéni sérelem dühös bosszúkívánságát, átkát, szitkát. Szinte humorbahajló csendes bizonyossággal csak azt mondja ki mindig a krónikás, ami a közösség jogtalan bántalmából, fosztásából ítéletként bizonyosan bekövetkezik, majd, mert Isten gondoskodik törvénye érvényrejuttatásáról. Mindössze később a lerontott Székelyhida levitézlett kapitányáról hirhedt volt, nyúzó Bóldvay Mártonról ejt ilyeneket:

... Bóldvay Czigány mint Móldvay.

meg:

... mint az eb talyigáru le estél.

De hadd beszéljen majd a krónika maga. Bennünket ezen kívül még kettő érdekel. Ennek a különös magyar lelkiségnek szövevényes gyökere, ága-boga, ami kiviláglik a krónika minden sorából, meg az, hogy illenek közelebről megismerni a krónika íróját, Fényes Istvánt magát. Róla hadd szóljunk mindjárt, arról pedig, aminek olyan szépszavú s igaz becsületességű énekmondója volt, később.

1663 szeptember 4-én jegyzték fel a városi jegyzőkönyvbe, hogy Kállói Fényes István nemzetes úr nótáriusságra választódván, minden háznépével, dolgaival, Debrecenbe költözött az Úr békességében. Szeptember 13-án iktatják be hivatalába és esküt is teszen. Város addig volt nótáriusa Diószeghi Ferencz is még hivatalában marad, valószínű utódját bevezetni a tennivalókba. Diószeghi 1664 január 5-én aztán a hivatalból „*becsülettel eltávozik*“. Fényes István pedig egyhuzamban 27 esztendeig forgatja a város pennáját, mint a haláláról 1690. évi október 10-i bejegyzés mondja: „*primarius Oppidi Debrecini Notarius.*“ A halálról való bejegyzés alá más kéz vékonyabb pennával később ezt írta:

Dominus Deus det ei requiem aeternam.

Amen.

Jegyzőkönyvek elején, végén gyakran találhatjuk e 27 esztendő alatti időkben ékes latin verseit, vagy rövid, ízes magyar rigmusait. Az 1667. évi jegyzőkönyvet például ezzel rekeszti be:

*Tiéd legyen Isten mindenben dicsőség,
Az Te szent Fiaddal és minden tisztesség,
Hogy ezt az esztendőt, kiben volt sok inség,
El attad mulatnunk s löt dicséretes vég.*

Ámen

Ámen

Ámen.

Leghosszabb lélegzetű s legsikerültebb munkája az itt közreadott 1664. évi krónika. Ezenkívül megírta még versekben az 1675. évi Strassoldo féle fosztogatás történetét. Ez a krónikás vereszet kéziratban a város levéltárában már nincsen meg. A ref. egyházkerület

levéltárában talált másolat alapján adta ki Révész Imre a Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő 1871-ik évfolyamában.

Ebben már kevesebb a poétai tűz, keserűbb a véna, de töretlen a mentalitás. Nagy történelmi becse, hogy a Strassoldo féle dúlás pontos idejét megmondja, ezt ugyanis addig még Szücs István is tévesen 1676 februárjára tette, Cserey, Katona, Horváth Mihály nyomán. Ennek a krónikás versnek a kézírata egész bizonyosan az 1675. évi jegyzőkönyv hátsó tiszta lapjain volt, mert ennek utolsó levelén Fényes kezeírásával a következők olvashatók:

die 6 X-bris 1675.

*Az Német Tábor Debrecenbe be szállott arrul való
Consignátiot meg láthatod alább versekben.*

Alább azonban semmi sem látható meg, mivel valaki a jegyzőkönyv további leveleit a Consignatio-val együtt kiszaggatta. Valószínűleg a sok kellemetlen személyi vonatkozásért, ami a krónikában egyeseknek Strassoldo dúlásakor való szégyenteljes viselkedését mutatta.

Egyébként Strassoldonak erre a szereplésére való nézvést a krónikához itt tett 8. sz. jegyzés eléggé felvilágosít. Tegyük még hozzá, hogy Strassoldo Károly császári Generális a Cobb Wolfgangus Fridrick örökébe lépett s 1675-ben meghalálozott Spankau generális utódja volt. Mint ilyen a jegyzésben megvilágított kuruc felkelést úgy hitte legalkalmasabban elfojtani, ha Debrecen „*megostromolja*“. Azt hitte ugyanis, hogy Debrecen titkos lappongatója a kurucoknak is, meg a töröknek is. Az „*ostromból*“ nem lett semmi, mert az „*ostromlétrákkal*“ felszerelt vitéz sereget (mindenünnen összeszedett, jobbára vallon várórség s egyéb népség, köztük nem egy hajdú) beengedték a nyitott városkapun s bármint fájlalta is Strassoldo s vezérkara (Pálffy Károly, Schmiedt, Schaffenberg) vár nem lévén nem volt mit ostromolni. Rabolni azonban lehetett, hiszen ez is volt a főcél, török, kuruc kutatásnak ürügyével rabolni. Vidéki és helybeli derék emberekben sem vala hiány, akik nem egészen önzetlenül ajánlkoztak „*idegenvezetőknek*“. A hadházi hajdúhadnagy járt elől jó példával. Páter Jósa a ládanyitogatásban buzgolkodék,

Apagyi György úr skóla és parókhia dülésben serénykedett. Spiritus rectora pedig a szép sikerrel végbement városdülésnek Fekete Mihály volt, aki Fényes szerint:

*Ezt Fekete Mihály Bécsben végben vitte
Ő sok hamis vádját akárki elhitte.*

A lapkiszakító hajdani névtelen szándékát azonban semmivé tette a gondviselés. Mint ahogyan az 1705, 1706, 1707. évi három „futás” azaz dülő kuruc, fosztó labanc elöl való menekvés idején is hiába vagdalták magyar szablyával, német pallossal, hiába tépték, tiporták az 1664. évi jegyzőkönyvet részeg, raboló katonák, lapjait laskára szakítván, sarkaiból kifordult, széthullott ugyan, de a krónika a végén makulátalan épen maradt, úgy ahogy ma is van, hálá Istennek.

Még csak annyit Fényes Istvánról, hogy maga s familiája Csokajba való. II. Ferdinándtól kapnak nemesi levelet (Herpay: Nemes családok Debrecenben). Háza a Csapó utcán volt, északi szeren, Kalmár Andrásné és Galgóczy Pál szomszédságában, a régi várkastély helyén. (Zoltai: Nagy főbírák és más jeles emberek házai. Valamint 1675 dec. 6-i bejegyzés a városi jkv.-be Galgóczy Pál háza eladásáról.) Buzgólkodik mindenkép a város javán. Gyakran láthatni fontos küldetésbe menő tanácsbéliel között. Pld. 1681 dec. 30-án éjjel a krónikairó Bartha Boldisárral, Báthori János és Szabó János tanácsbélielkel, a felföldről Kállóba érkező Caprara Aeneas generálist udvarolják meg „*tisztességtétel és holmi gravamenek orvoslásoknak okáért*”. Isten segedelmével szerencsésen érkeznek haza újesztendőre. (Diarium: 1680—85.)

Most pedig próbáljunk beletekinteni a lélekbe s annak környülállásaiba.

II.

A XVI. és XVII. században, — mint a história tanítja — Erdély volt a szerteszakadt, törököt, németet nyögő Magyarországnak az a mentsvára, amelyik a magyar mivoltot szellemben is megőrizte, a később, csendesebb időkben újra egygyéforrandó ország számára.

Erdély és Magyarország mindenki taposta, bizonytalan mesgyéjén volt Debrecen. Két, várakkal rakott országrész érintőpontjában, mindkettő balsorsát viselve, mialatt látszólag a maga külön életét élte. Valójában pedig helyettük is élt. Nem tartozván teljesen sem ide, sem oda, felelősnek érezte magát a saját nehéz sorsában mind a kettőért. Vállalta is becsülettel a sorsot és felelősséget. Pedig ez akkor nagy szó, szinte lehetetlenség: sorsot állni becsülettel és nem pusztulni bele. Az életbenmaradás akkor sem kevesebb áru, mint ma s az emberélet a legolcsóbb portéka akkor is. A politika ezer álorcája Magyarországon, Erdélyben a diplomácia legnyaktörőbb mesterfogásai éppen csak elegek az Ember és az Ország, szinte óráról-órára való életbentartására. A politikus Magyarország és a diplomata Erdély között a szigorú értelemben vett becsületesség csak két eshetőséget mérlegelhetett: a becstelenséget és a halált és csak egyetillet választania. Magyarország sorsot vállalt, vére ki nem apadó kútjába vetett hiedelemmel. Erdély szerencsecsillagában bizva megy elébe a végzetnek, a hálós gladiátor ügyességével. Határozott, sőt határolt célkitűzései ezek az életösztönnek és megvan bennük a vak-sors minden emberileg feltételes kockázata. Debrecen egy kifürkészhetetlen akarat gondviselése alá adta magát mindenestől, előre bele nyugodva annak mindennemű végzésébe. A két ország „*Segíts Uram, mert elveszünk*“ jelszava mellett Debrecen létformáló parancsa ez: „*legyen meg a Te akaratod!*“

Végzsükségben az ember őszintén cselekszik. Az életveszedelem mindig a legjobbnak tudott fegyvert ragadtatja meg, ha a tét „*én*“, méginkább, ha „*mimagunk*“. A magyar számára a politika bűvös varázsige volt mindig. Békében az emberebbé magyarul való válás útja-módja, háborúban pedig megmaradásra, vagy győzelemre vezérlő kalauz. Magyarországon többnyire erőszakkal, Erdélyben fuffanggal csináltak politikát. Így vált abban az időben itt közértelemben vett politikává s izmosodott diplomáciává Erdélyben. Lett pedig belőle itt soknagyszomorú rajtavesztés, Erdélyben meg kétkulacsosság. Nem azt jelenti ez, mintha Debrecen ebben az értelemben nem politizált volna s nem értene a magisztrátus az erdélyi értelemben vett diplomáciához. Csakhogy amíg azok ketten saját szakállukra politizáltak, fuffangoltak, Debrecennek ez megengedett. Aki a lélek-

től vezéreltetik, nem áll törvény alatt, minden szabad pedig a léleknek, de nem minden használ. Nem is használt az ilyesmi a városnak sokszor tagadhatatlanul. Rá is jöttek, volt eszük hozzá s az erőszak és fufang helyett engedelmeskedtek mindig a földi hatalmasságoknak, úgy, ahogyan ez meg vagyon írva. Még akkor is engedelmeskedtek, ha ez az engedelmesség politikának, vagy fufangnak látszott. Debrecen azt adta fel legelső sorban, amihez a két másik országdarab a leggörcsösebben ragaszkodott: önmagát. Ezért vált létformájává a mindkettőért érzett felelősség, amit azok őerte csak nagyon ritkán, vagy sohasem éreztek. Magyarország és Erdély sokszor szakadtak el lélekben egymástól sötét sorsfordulók fatális egyedüliségébe hullva. Debrecen magányos volt mindig, de sohasem maradt egyedül és sohasem fásulhatott fatalistává. A praedestináció mindig megláttatta vele a feladott önmagánál többért való felelősség kegyelmi ajándékát. A rész szerint valók kötelessége eltöröltetvén, a teljesség küldetése világít elébe szüntelen. Ezt a megtartó kegyelmet így, csak a protestáns, közelebbről a kálvinista Debrecen tudhatta méltán elfogadni. Mi fogadtatta el azonban vele a kálvinizmust már akkor, jóllehet nem dogmatikus, hanem elvi magatartást teremtő erejében, mikor annak még csak gyenge palántái leveleztek egy-két csapat lélek füves kertjében? A Kálvin lelke szerint tisztált Evangélium már akkor fává lombosodik Debrecenben. Azt szokás erről mondani, hogy Méliusz kohó lelke olvasztotta, formálta maga képére a várost. Ez a méliuszi-arcuság szép, mint minden tiszta szándékú tudományos legenda. Azonban így nem magyarázható, sem mint tény nem olyan elhíttőerejű, hogy magyarázat nélkül belássuk. Debrecen sohasem mintáztathatta magát újra senkivel. Túlságosan kemény materiából gyúródott. Debrecen haladni akart mindig, olyan mértékben, amilyenben lelkiismerete ennek szükségességére ráébredt. Változást azonban nem akart és nem is változott soha. Méliusz a változhatatlan isteni igazság bizonyosságtevéjeként jött. Ezért fogadták be úgy, ahogyan befogadták. Ő volt az egyetlen, aki azt hozta, amit Debrecen sóvárgott. Nem tejital és gyenge eledelek edényének hozója, ezek különben is aligha oltották volna Debrecen éhét, szomját. Századok éhsége és tikkadata elégítettett itt meg akkor újabb századokra, abból, amit Méliusz hozott.

Egyéni szellemi erupciók művészi vetületét, avagy a nagy polgári kultúra pompózus díszleteit hiába keresnők Debrecenben a reformáció előtt, és utána is még jóideig. Az egyéni alkotást a lelki környülállások széke, mint önmagáért valót, halandónak ítélte itt, hogy benyelje azt az élet, a lelki közösséget ízesítő, erkölcsi sók gyanánt. Kedvét a lélek nem tölthette itt, még akkor sem, ha ez volt egyéni hivatása. A címerben lombosodó pálma szörnyű teher alatt csírázott meg és sudárodott fává. Magját máshonnan sodorták ide apokaliptikus szelek s itt olyan páratlan humusz várta, amilyen sehol másutt. Nem aggott testek málló porsátora, de lelkek, eszmék, szépségek, remények, hitek, fiatalsága kövérítette ennek a városnak talaját. Itt a lelki közösség teljes etikai egybeforrását a hétköznapi-ság szürke lárvája burkolja, mint a földgolyó izzó magvát a kéreg. Emberek élnek itt a szó legteljesebb értelmében, nincsen bennük semmi „*übermenschlich*“, nem hordozzák szívüket a homlokukon, de ami közösséggé kovácsolta őket, az nem törte le az egyéni conatus eredetiségét. A nyomorúság kemencéjében ötvöződik a közösségbe forrott debreceni ember karaktere. Így válik a szürke civis a névtelenség erkölcsi félistenévé, tatár vassal a testében a zarándi erdő alján, vagy török hóhérhurokkal a nyakán a várad-olaszi hídnál. A géniusz oroszlánja hiába várja itt Ádámot, hogy nevet adjon neki. A jelentések megsemmisülnek a megélés erkölcsi valóságában. Ez az etikai talaj vonzza a géniusznál több Méliuszt, Hatvanit, meg a többit Debrecenbe, mint a mágnes. Ez a levegő éltetheti csak Csonkókat, ha a tüdeje belé is sorvad. Titokzatos ez a maguk irányába szét nem vetülhetett lélekbontakozásoknak ilyen tartalékolása. Csak a tűzben újjászületett fénikszmadár példázhatja érthetővé. Méliusztól kezdve, nagyon is megmagyarazódik, ámbár sehol sincsen az érthető dolgoknak annyi titkos vonása és a titok seholsem kézzelfoghatóbb, mint éppen Debrecen sorsában. Ilyen Méliusz kálvini-zmusa s a tanítását bevett város erkölcsi magatartásának ténybeli ereje.

A történelem tanulsága nem az események szemléletében, nem a szándék logikai felmérésében, hanem az eredmények erkölcsi értékének felismerésében van. Előbbi a szándék értékét a történés szövevényéből próbálja kimérni, utóbbi az eredményt, mint élet-

formáló erőket értékeli. A pragmatikus história logikumával szemben az eseményeknek logikai keretbe be nem kényszeríthető életteljessége áll, amelyik éppen az idői egymásutánban mutatja ki a maga igazi ábrázatát. Az ilyen pragmatizmus okokat kutat, amelyek megtudnivalók. Az élet teljességes szemlélete belátni igyekszik az erkölcsi eredményeket, amelyek az életet magát tovább formálták, teljesebbé tették. Az életformáló erőkké elevenedett históriát az élet transcendens gyökerei elszívják a pusztá tudás elől. Ami nyomokban visszamarad, annak logikai konstellációjából hiába csinálunk tudományos horoszkópiumot, mert a horoszkóp igazi értelmét nem az emberéletnek a csillagokhoz való igazodása, hanem az élethez magokat alkalmazó csillagok járása adja. Az előzmények csak utalhatnak az eredményre, de értelmüket csak az eredmények erkölcsi belátása adhatja meg.

Méliusz nem „*deus ex machina*“ jelenik meg, egyik históriai perccentről a másikra és nem is így „*calvinizálja*“ Debrecent. Tiszta novumot sem Dévai Bíró Mátyás, sem Kálmáncsehi Sánta Márton nem hoznak Debrecennek. Nem sokat jelent az sem, hogy Méliusz maga is csak Szegedi Kis Istvánnal váltott levelezése után hajlik a genfi nézetre és így a két első előd előbb jutott volna kálvini belátásokra. (Dévait már jóval előbb hasonlóval vádolják Luthernek.)

Debrecen mögött hatezeresztendő kultúra árnyai tornyosodnak. Már Ptolemaios térképén a város mái táján az anartok Dokirava (Docirava) városa terül. A locus mindig kicsiholta itt a géniuszból a kellőt s a géniusz mindig megtudta itt, hogy mire kötelezi a locus. Mikor a magyar fajta ült meg e helyen, az évezredek kiformálta köteleztetés találkozott a betöltésére leghivatottabb lelkiállattal. Ez kapta meg Méliuszban a megvalósulás egyetlen erkölcsi lehetőségére való példás indítékot.

Letűnt korok rétegeiben vájkálva össze lehet kaparni az élet csontvázdarabjait a rájukfonódott eleven gyökérszövet közül. A körük rajzolható ábrázolás különös dolgokat mutat. Kálmáncsehi és Dévai Bíró nem voltak szorosán vehető kálvinisták. Méliuszról is kiderül, hogy csak Kálvin egyes iratait ismerte, az Institutiót azonban inkább nem, mint igen. Vallotta magát kálvinistának s iratait kálvini értelműnek, de azok csak kálvini szelleműek tárgyi és dog-

matikus befolyás nélkül. Méliusz nem rendszeres hirdetője és nem módszeres folytatója Kálvin hittételeinek, mint ahogyan említett elődei sem azok. De hiszen az Institutio sem merev dogmatikai prokrustes-ágya a hitnek. Kikristályosodott öntőformákba való ömlesztése mindannak, ami a Krisztus evangéliuma alapján az Istenbe vetett hitre való nézvést belátható, megállapítható és magyarázható. Kálvin nem hideg és még kevésbé rigorózus. A kristály benyomását kelti, amelynek tisztaságos fényben szétvetülő örök geometriájában nincs helye olyan rész szerint való járulékoknak, mint: egyéni hőfok, kényelem, vagy percek boldogsága. Az élet rész szerint való tagjai nem határozhatják meg, mert csak az egyetemesre vonatkozik, az egészre, mint Isten tökéletes teljességű alkotmányára. Kálvin a reformátor már túlmagasan van. Az Institutio rendíthetetlen nyugalma sorai közül már nem tudjuk kihallani, látni az ember Kálvin lélek-vívódásait. Előttünk csak az eredmény nyugalmas kegyelmi-ajándék ténye áll. A Krisztusban maradéktalanul való feloldódás s benne való tovább élés dokumentuma. Az élő Kálvinnak kevés a mi tiszteletünk és megértésünk, a halottig pedig már el nem ér. Ez a Kálvin érvényesülő eleven szellemmé vált, akit nem betűk őriznek és adnak tovább, hanem lélek a lelkeknek. Kálvin az élő Krisztus erejéhez vezető út felszabadítója, aki ezt az utat a maga élete nevetlen köveivel rakta ki. Kicsoda hát igazabb folytatója, ha nem az, aki ezen az úton hasonló odaadással kapcsolódik bele az élő Krisztusba így válván falattá és itallá a hitben éheseknek, szomjazóknak? Ami Kálvinból belső, csöndes, de annál emésztőbb tűzzel megsemmisült, az nyilvánvaló olvasztó és formáló lobogással égett Méliuszban. Amit Kálvinból betű szerint ismer, az elég neki arra, hogy szelleme összes lappangó erőit felszabadítsa s nemcsak maga idejében váljon életformáló erővé, hanem teremtő géniuszával ki is mondassa ezt az elevenítő lelket. S Méliusz kimondta olyan örökérvényű formában, amelynek örök időszerűsége és érvénye egyetemes viszonylatban a legdöbbenetesebb.

Egyfelől azt látjuk, hogy Méliusz Debrecenben a kultusz igényével fellépő nemes kultúra összes lehetőségeit életrekelti s ezek az életrekelt formák a haladás isteni törvényének szabadságában teremlik ki minden eljövendő jelentést magukbafogadó örök formáikat.

Másfelől ugyanakkor a kálvini öntudat ama félelmetes tartalmát teszi köztudatossá, hogy minden emberi dolog, beleértve az isteni dolgokról való vélekedésünket is, nyomorult semmi az Isten dolgaihoz képest. Ezt az alkotó-rombolónak látszó, valóban pedig szerves egészet képező lélekindítékot páratlan gesztussal teremti életté Méliusz. Nem a régi formák nyűgét lerázva, új, magateremtette régulák komótos köntösében, hanem a középkor nehéz dogmatikai kámzsájában, skolasztikus vasvértetében vajúdjá, lángolja életté és életet mérő kánonná. Méliusz formát nem zúz soha, de leront minden tákolmányt, ha a romok alatt megsejti az isteni lényeg egyetlen méltó köntösét, az örök formát. Aristotelesi páncélatán patina se karmolódik e győzedelmes bajvívásban. A holt egyházatyákat sírjaikból költi életre, hogy érveléséhez felsorakozzanak. A legfékezhetetlenebb erejű lélek áll itt sorompóba a legmerevebb köntösben s ez a Debrecenben kiformalódott igazi Méliusz-arc legjellegzetesebb vonása. Építeni igazán csak az tud, aki még életművét is kész bármikor feladni az egyetlen eszményért, Istenért, annak dicsőségére. Ezért igazi építő Méliusz. Másik vonása az ódon fegyverzet, igazában a tradíció felismerését értékelő tisztelet és annak érvényrejuttatása. Mindent elhozni, felásni a multból, ami méltó az életre s átadni a jövőt munkáló jelennek, az ifjúságnak. A Schola szellemi szegletköveit akkor rakja le Méliusz, mikor a változást nem tűrő kultusz felséges világosságánál a haladást sóvárgó kultúra igazi életformáját az ifjúságnak a jövő hordozására való képessétevésében látja meg. Ifjúságot lövell a férfiúságbaköviltekre, heve szüntelen világánál rádöbben a férfi, hogy az ifjúság nem múltó korszak, hanem köteleztetés, jövendő igénye e földön, mint mennyek országára a kisdedi lélek.

Debrecen helyén népek országútja keresztezi egymást évezredekben keresztül. Ez a hely a kő-, bronz- vaskorszak idejében mindig gyűjtője, olykor egységbefoglalója, de folyton továbbadója annak, ami lélek. A kőbaltát, a bronzcsákányt, az agyagcsészét ugyanaz formálja, ami a katedrálisok alapjait lerakja. A hely mindig kiváltja itt azt a sajátos viselkedési módot, — kiből-kiből, amennyire attól telik, — amely a becsületes közvetítő szabadságában nyilvánul meg legértékesebben. Aki közvetít, az két pólus vonzatában áll. Ez

a két pólusos vonzat indukálja a lélekben a függőségen felülemelkedő szabadság tudatát. A látszólagos két úrnak való szolgálás így nemesedik szolgálattá, maga odaadássá, amely nem köttetik többé meg semmivel. A keresztyénséghez aligha kell ennél alkalmazhatóbb lelki előfeltétel. Ez van a magyar lélekben itt akkor is, mikor a reformációba kóstol. Kalmárjai, utas emberei, vásárosai, járókelői frissen hozzák elébe a megcsordult forrás első cseppjeit. A város lelke belekóstol és kutat az igazi ízek után üdvösséghez vezető tűzút áhítva. A keleti fatalizmus csak mámort adhat, vagy fásultságot. De ez a lélek, főleg Mohács után méltatlannak érzi az ideigvaló büfelejtőt. Örökreszoló egyetlen és hiteles bizonyosság kell. Mindenek ez után sóvárognak ekkor s Debrecen jobban mindeneknél. Ennek ízét érzi meg Méliusz forrongó borában s eljövendők örök aszúját kóstolja előre benne. Csípős bor ez, helyenkint még zavaros is, de fanyarsága s át nem látszó volta későbbi örök zamatok és csillanások záloga már. Megforni csak itt forrhat meg s meginni is csak itt ihatják.

A szolgálatban érlelődött közösségnek ezért kell a keresztyénség, romlások köteleztetése után pedig nem a kishitű fatalizmus vakbizodalma, hanem a praedestináció végtelen hitű, segítő kegyelme. A fatalizmus csak önmaga számára tartja meg az embert. Hívője eladatik a bizonytalanságnak s önmagát e bizonytalanság beteléséig kölcsön kapja. Tehet vele kedve szerint. Ehelyett az ördögi üzlet helyett a praedestináció csak az embert kívánja vissza, aki úgysem önmagáé, hanem Istené. Adja pedig nem érte, hanem ingyen a kegyelem csudálatos bizonyosságát.

Elveket és normákat hoztak már sokan sokszor ebbe a városba. Hol jószándékkal, hol fondorlatosan. Itt azonban csak ritka és becses magok fakadtak meg mindig s hogy milyen volt a mag, azt a sarjadék mutatja meg igazában. Nincs mit találgatni, mit vetett Méliusz, csak álmélnodni lehet rajta, hogy mi fakadt belőle. Előzmények, szándékok, siker dicsőségénél a szándékoló igazát a lelkek mutatta eredmény igazabban méri, Isten dolga fakadt-é belőle, vagy emberé?

A magáért való nagy ember mindig a sátán eszköze marad, mint a tudás bűn után való állapotának továbbistápolója. A nagy idők

is ilyenek, ha nem mérhető az örökkévalósággal. A sorsfordulatok, ha Isten igazító ujjnyoma nem látszik bennök, csak fátumossá és nyomorúságossá teszik az időt. Isten az ilyen időmúlást, történelést csak tudomásul veszi, mint vízáradást a szikla, melyen megtörik. Törvénye azonban betelik rajta irgalmatlanul. A magvetőt az a közösség méri, amelynek tagjai átlagemberek, de belőlük az igazi nagy idő nagy embereket tud kovácsolni akármilyen fátumos nyomorúságban is, sőt éppen ezáltal. Válik-e a barompásztorból próféta, ha üt az isteni óra s fordul az Isten esztendeje? És barompásztornak vallja-e magát prófétaságának ittasultságában is? Ez a mérték! A géniusz gyakran beletébolyodik az időbe. A kókler megistenül, de az igazi emberi nagyságot nem a legenda mutatja, hanem a jövő valószínűségében nyert polgárjog a mennyeknek országára. A magányos ember sátáni és kegyelemtelen, hiába szövetkezik a felszülő idővel. A közösség hiába költi rá legendául, amit neki tulajdonított. A Méliusz nevelte igazi polgár-Debrecen, nagy idők híján sem züllett soha nyárspolgárvá, mert törpe napokban is tudta kegyelemből előlegezni az időtelenséget. Az örök péteri arculat viselője ez a város. Lakói talán gyarlóbbak, de emberebbek éppen ezért mint másutt. Az ember itt elevenebb valóság, bűnösebb is, orcáját nem tudja olyanná tenni, mint a kovakő, meg is tagadja sokszor a megváltót a Kajafás udvarán égő tűznél melegedve. De a polgárok emberi egyetemje, mindig sírva távozik s vállalva hordozza bűnvallását hajnali kakasszókor. Az örök péteri hivatástudatot adta Méliusz Debrecennek maga példamutató életében s szelleme szertelobbant világosságában egyaránt.

Ennek a tudatnak a tartalma, hogy a földi dolgok csak nagy élet egyetemességében értelmesek s innen kapják halvány fényüket. Egyébként az emberi csinálmányok bálványok, gonoszak, örülség, bűn és gyalázat szülöttei. Szabadság nincsen bennök, csak a zsarnok pogány szabadossága. Ez a belátás azonban nem a nihil anarchiájáé, nem a fatálizmusé, hanem a mindent a kegyelem világánál szemlélő értelemé. Ez az értelem a maga tettét a dolgokhoz csak annyiban szabja, amennyiben méltó maradhat a szemmegnyitó kegyelem ajándékára továbbra is. Etikumot követel magától is, másától is, de úgy mint a hitvallástevés tanubizonyságát. Debrecen nem

akar mást, csak azt, amit a nótárius ráírt a protocollon első levelére (1658. évi jkv, írta Diószegi Ferenc): „*Isten igaz esméretében való további helyes vezettetést*“. Nem akarnak itt életet menteni, kultúrát építeni, kőfalat rakni, ezért adatik minden igazi érték bővön nekik: kultúra, élet és lélek szabadsága.

Az igazi kultúra nem problémák megoldását akaró tudományban áll, hanem a végső alapok transcendenciájának belátásában. Létezősége pedig csak annyi, amennyiben az evangéliumi életformára előkészít s ilyen világnézet építésére képes. Debrecennek nincsenek bálvánnyá gyarapodott életcéljai, csak egyetlen van: a Krisztus. Élnek itt mindennel, de tudják, hogy élni igazán csak a Krisztusban lehet. Vele élni azt jelenti, hogy részt juttatni valaminek az életünkből, de csak annyira, amennyire ez az életünk teljessé tételére szükséges. Ez a teljes élet azonban a Krisztusban lehetséges csupán s Őbenne mindenestől Istené. Ezen túl nincsenek sem „*anyám sem nővéreim*“. Csak ez adhatta meg az idők folyamán kiérlelődött lelki nobilitásnak a nyomorúság méltóságos elviselésére képes életformáját. Ez iratja fel a fentebb idézett nótáriussal a jegyzőkönyv mottójául a latin költő sorait:

*Rebus in adversis facile est contemnere vitam,
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.*

Az Istenre való rábukkanás a dolgok értelmének igazi feltalálása is. A mindenség titokzatának félelmes tudata nem nyugtat meg és nem adhat békességet, mert a béke Istené. Ennél a pontnál vége az egyéni tragikus alkotásnak. Az ajtó, ahol az Úr árnyéka egyszer átlengett, örökre bezáróztatik. Debrecen ezért idegenkedik a nyughatatlan, békétlen géniustól, mert az titkot kutat. Ha pedig valakit Isten békéje a titok titok-voltába belenyugosztott, annak közömbössek a titkok. Aki békességre lelt, az a háborgót csak csodálhatja, de nem szeretheti. Azt nem ejti többé extázisba a nyelveken szólás, mert tudja, hogy a próféta nyelve is úgy válik Isten szóló eszközévé, ha mennyei parázs tisztítja meg. A megevett könyvtől megkeseredett gyomrúnak bezárul édesült szája és nem szólja többé csalóka édes ízek dicséretét.

Mindez azonban csak kegyelmi tényként lehetséges. A kegyelmet a tudás tudományával lehet ugyan vizsgálni, de felesleges. Úgysem fosztódik meg a személyes élmény varázsától. Erős, mint a szeretet és a halál. Titokszerűségének nyilvánvaló volta annál erősebbé teszi élettényi jellegét. Minél kézzelfoghatóbbak eredményei, világossága, annál titokszerűbben lobban a csukott szemek héjjai megett. Ez a kegyelem az elméletileg is többre hivatottnak nem engedi meg a közhelyekben való gondolkozást, sem a közhelyi cselekvésformát a tettek választottjának. A pusztá formák lehetnek közhelyszerűek, szokottak, de áttör rajtuk a lényeg isteni ereje és fényessége. Ez a lényeg az élmény sugallatát sugározza tovább, a cselekvés és az eszme ádami névadójának első felséges élményét.

Ebben a városban gyűlöletes minden, amit ingyen adnak, az Isten kegyelmén kívül. A középkor szelleme nem aktuális többé, csupán túltelítettség. Ez a túltelítettség azonban a maga idején egyszerű volt, most viszont összetett, bonyolult. Egyetemessé tehát csak úgy válhatik, ha részleteinek igényei egyetemes erkölcsi igényként tudatosulhatnak. Ez teszi, hogy a méliuszi Debrecen az igazi politikát mindig külön tudta választani a materiális szempontoktól. Vallást, irodalmat, művészetet, egyszerűen kultuszt és kultúrát nem lehet elválasztani az igazi politikától. Éppen úgy nem lehet ezeket másvilági luxuscikkeknek tekinteni. A politika a közösség magatartási becsületügye, az erkölcs pedig az egyénnek erre való képessége. Minden egyéb csak a kettő folytán válhatik igazán közüggé, egyetlen egyetemes szempont uralma alatt. Debrecen mindig ilyen szempontból tekintette a politikát s a többi tényezőknél az ehhez való viszonyában uralkodó erkölcstelen fogalomzavart mindig ilyen értelemben korrigálta meg. Az egyetemes szempont életformai megélésében, azaz saját magatartásában.

Az önmagáért való kultúra éppen úgy hazug, mint a tendenciózus. Politika, kultusz és kultúra nem szegődhetnek egymás szolgálatába a legmagasabb szemponton alul. Közös érdekük, hogy ilyen érdekközösségi tényezőkké ne alacsonyodjanak. Az örök probléma, a titok belátásának problémája erkölcsi végeredményben s ennek különböző szintű vetületei akkor valósulnak meg igazán, ha a magatartástkövetelés igényével lépnek fel a felszabadító életforma jegyében.

Az ember fogantatik, születik, küzd és meghal. E determináló cselekedeti állomások között forr, vajúdik egész szellemisége. A teljes élet a nőt magába olvasztja az anyaság misztériumában. A férfit túllendíti az élet örök körein a férfiúság töprengő, hideg magánosságába. A magányosság ormára vetett férfiú és a hazavágyó anyaszülte örökbirokja folyik mindig a hímemberben. Ószövetség idején a férfiú pusztába magányosodott és onnan, derekán a próféta szörkötelével érkezett meg. A férfi ment, a próféta jött, az anyaszülte ott veszett az árvaságban. A pusztábavonulás és a próféta hazatérés anakronizmus az Újszövetség napjaiban. Krisztus az árvaságba veszett anyaszültékért jött el. A próféta sorvadó férfi tragikuma idejét múlta a fiúság atyai otthonából apostolként elinduló tanítvány korában. A megváltás óta csak a töredelmes bűnös illendő valaki. A dacos kárhozó tragikus hőssé válhatik ugyan, de megmarad az Isten követelte tudomány tudatlanjának s osztozik a tudomány nélkül való nép elveszendő sorsában. Tragédiája azonban egyre teljesebb az egyetemes élet rázúduló igényeivel szemben. Szellemi vívódása most válik kísértetiessé. Napjai, a mi napjaink a kultúra éjfélóráját mutatják, mikor az álmodozások ostromolják a sírhantokat. Ilyen sírhantostromló álmodozás jelenleg is egész kultúránk a hiábavalóság titokteljes vonzatában. A bizonytalanság vesztő titokzatosságát váltja Méliusz a titok bizonyosságává. Életformává eleveníti, amelyben a teremtő Istenbe békélt lélek a megtartó Isten kezét érzi mindenkor, mindenben, mindenütt.

Ma talán kegyetlennek és durvának érezzük azt a módot, ahogyan Méliusz korában az igazságot keresték vagy hitet tettek mellette, főleg pedig ahogy vitáztak rajta. Pedig ez sokkal őszintébb és természetesebb, mint a mostani miénk. Ezt mi higgadtnak, tárgyilagosnak tartjuk, pedig sokszor csak elvont és hazug. Mi többnyire részletigazságokat kutatunk, abban a balga reményben, hogy elég lesz a belőlük épült egészre ráesküdni és lelkesülni érte. Közben a csip-csup igazakat azonnal vissza is veszi tőlünk a sátán. Az irodalom nem tud olyan kínzó problémát felvetni, amely ne szolgáljon immorális szórakozásra, a felfedező rábukkanásai a hasznos találmányokban valósulva tengnek tovább, mint technika. A technika mai bonyolultsága így aztán a lényeg hipotétikus ingó homokjára

épül. A hajdan igazi alkímistája tiszteletreméltóbb valaki korunk kémikusánál. Az alkímista nem az aranycsinálást akarta feltalálni, hanem az örökélet elixirjét sóvárogta, amely mellesleg még parasztiabb fémeinket is arannyá képes változtatni. A bölcsek köve nem szolgálója a technikának. Amit az alkímista ostromolt, az a kémikus számára ma is bevehetetlen. Többet tudunk kvantumra, mint ő, de nem mindig válik becsületünkre, mert ezt a többet-tudást legtöbbször a silányabbal való megalégedésen vásároltuk. A felmérhetlent akarjuk tudással felmérni, ahelyett, hogy belátással tennénk tisztességet neki. Régen az igazság csak Isten igazságaként állhatott meg. Ma jobbra vélemények akarják képviselni. Ezeknek persze nem csorbitja tekintélyét, ha vallóik egyébként igen jól megértik egymást. Régen az ellenfelek becsülték meg egymást csupán, de az igazság körül csak ellenségek állhattak egymással szemben. Ezek kárhózatot és halált éppen olyan őszintén kívántak egymásnak, mint ahogy maguk sem haboztak, ha az igazság mellett az életük feláldozásával kellett hitet tenniük. Az igazságot még akkor azzal mérték, hogy meg tudnak-é érette halni, manapság óvatosságra int az okos írástudó; hátha nem az az igazság, amiért halni készülsz, vagy ami még rosszabb, rábeszél és kényszerít, hogy ő jobban tudja, miért halhatsz meg nyugodtan.

A gondolkozás először Istenben bízott, azután az tette elbizakodottá, hogy mindent bizonytalannak gondolt, még saját magát is. Az ebből következő csőd pedig úgy látszik, sohasem lehet egészen kijózanítóan tanulságos, mert íme belőle most is nem menekedést, hanem kibúvót keresünk még akkor is, ha bevallottuk a csődöt magát. A tudomány ezt a kibúvót keresi. A művészet, főleg a irodalom átadja magát egy olyan ismeretlen megoldó tényező után való epekedésnek, amelyet elképzelni és körvonalazni már maga is erőteljes.

A tudomány kénytelen ugyan számot vetni bizonyos tényezőkkel. A fizika és kémia lassanként a biológia prelúdiumainak bizonyulnak. A biológia viszont hajlandó engedelményeket tenni, mivel kényszerítő körülmények között van. Már nem tagadja, hogy rábukkanhatunk különös dolgokra, amelyek eddig is tényezők voltak. A irodalom és a művészet feladja saját formáit s megpróbálja kitérgetni

kereteit a dolgok univerzális vetületei elé tárni. A szellem végső jellegét adó Istent azonban még mindig csak az isteniben, mint felvillanó esetlegesen hajlandó elismerni. A mozzanatként felfogott Isten pedig nem lehet sem örök probléma, sem megoldandó feladat. Egyszerűen helytelen álláspont, amelynek téves volta Méliusz óta nem lehet vitás többé:

*. . . tanuljon minden ember, az ég és az földön való állatok ve-
gyék eszekben ezt, hogy az Isten mindeneknek megtartója, nem
cinkostársa.* (Az igaz Istenről M. hitvallása)

A kibúvót kultúránk az Isten cinkosul való elismerésével szeretné biztosítani. Isten azonban az ilyen méltatlan alkura nem kapható. Különbén is az alkudniakaró embernél a bármiféle ilyen alku őszinte előfeltétele is hiányzik, lévén kultúrája jobbára sátáni eredetű. Méliusz a kultúrának is megadja alapkritériumát, a „*tanuljon minden ember*“ előfeltételét:

*Amivel Isten nem tanít, nem tanulhatsz abból. Írva vagyon, hogy
nem taníthatnak a bálványok. Ott tanulhatsz, ahol Isten tanít: Isten
szavából, nem igéjén kívül.* (Válogatott prédikációk)

*Nem játszik Isten az Ő beszédével, való igazság, amit mond, abba
egyéb nem lehet: vagy éleszt vagy öl.* (Válogatott prédikációk)

Istennel semmiféle tudományos vagy művészi szinten nem lehet egyenrangú semmi. Egyik tárgyként való feltételezése csak azt eredményezheti, hogy ígéje ölni fog elevenítés helyett mindenütt, ahol a bálványoktól tanult módon cinkosul akarják fogadni és nem mindenek megtartójának ismerik el. Ez alól az érc törvény alól sem vélt logikai szabadság, sem esztétikai licencia nem ad felmentést.

Amit Isten megtilt, átkozott, aki azt szépnek mondja.
(Válogatott prédikációk)

Még az igazi bölcsesség is „*elolvad és elvész*“ Isten előtt, mint a „*por a nagy szél, viasz a sebes szén előtt*“ (*Apocalypsis magyarázata*). Az igaz tudományt s szépnek minden mesterségét bölcsként csak az művelheti hát, aki tudja annak Istennel szemben való hiábavalóságát. Eleven példája ennek a Debreceni kollégium akkoron.

A fogantatás a harc és elmélkedés káoszát indítja el. A halál azonban csak a fegyvert téteti le, nyelvek kerekeit köti le és bezárja a szájak kapuját. Az eszmén s a megesett cselekedeten nincsen hatalma. Az elmélkedés az eszmei harcok ikerje s a háború törvényeit leszűrte az értelem. (Az észnek nem sikerült.) Eredményül azonban az Isten mindenhatósága helyett inkább a sátánnal szemben való tehetetlenséget tekintettük s ez tanulságul úgy látszik nem elegendő. A töprengéssé fajuló gondolkodás és az egyidő múltán csak a saját lényegét érvényrejuttató háborúval szemben az értelem mindig tehetetlenné válik, mint filozófia és hadászat egyaránt. A sátán a dolgok elszabaduló magánvalójával gázoltatja le az embert, mert ezek önmagukban véve sem jók, sem rosszak. Velük szemben ő maga sem mindenható. A tudás csak bizonyos határig hatalom és ez saját határa. A belátás azonban határtalan. A tudás határai a sátán számára összeesnek a dolgok törvénybefoglalható mivoltának határaival, az emberi nem terjed eddig. A sátán ezért mindig csak egyéni tényekre csábít, amelyeknek sikere az „*Isten elégségével*“ (*Válogatott pr.*) szemben semmi. Csak az egyes ember pusztul bele, akin át sikerült a sátán érvényesülése. („*A mi idvességünk fő kútfeje az Isten elégsége. — A sátán hozzá hasonlót keres.*“ *Válogatott pr.* Méliusznak ezt a mondását ne skolasztikus értelemben vegyük, hanem azt nézzük, hogyan tudta életformáló erővé tenni, skolasztice sose volt az, aminek tartották, emígy ma is az, ahogy hittek benne.)

Nem véletlen, hogy a csőd háborúban, biológiában s kultúrában, főleg irodalomban a legszembeötlőbb. Egy villamosszékben megölt ember hullájának felboncolásával nincs vége annak a transcendens hiányérzetnek, amelyre csak az lenne kielégítő felelet: mi az élet és mi az elektromosság? A legvadabb és legvéresebb háború sem tudja eltörölni Clausewitznek azt a belátását, hogy az elméletet sokkal jobban veszélyezteti gyakorlati sikerében a szellemi közegellenállás, mint a fizikai. A biológia mindent tárgyává tett már maradéktalanul,

csak az élet, a biosz siklott ki markaiból. Pedig eljutott már prelude tudományai segítségével olyan mozzanatokig, ahol a tudományos küszöbről a szentek szentébe lehetne lépni, persze csak oldott saruval és bekötött szemekkel. A holtakat támasztó Krisztus apostolai óta csak hit hiányában lehetségesek biológiai problémák. A kisebbsugarú pályára visszalépő elektron kimutathatóan kisugározza állandó számértékben kifejezett energiáját. Vajjon nem a vérfolyásos asszony csudás gyógyulására mutat-e ez, akinek félénk illetésére erő származék el a Megváltótól?

Szépliteraturánk lassankint a szatíra létjogát is elveszti. Egyetlen létalapja a nyomorúság. A humor és a tragikum ormairól végzetes völgyekbe ereszkedik alá. A szatíraírónak van erkölcsi tartaléka. A ma írójának a beismerésen kívül jobbra nincsen semmije s olykor ez a beismerés is becsét veszti, mert hivalkodóan szemérmetlen. A ma írása elégikus szatíra csupán. Amit határtalan dimenziójú vetületek látszata alatt kimarkol az életből, az csak meztelenebbé teszi a hiányt, a kétségbeejtőt, a megfogalmazatlant, amely *nem megfogalmazhatatlan*. A szatíra azt mondja: hitványságotok ilyen nyomorulttá tett benneteket, mivel tudom, minek hijával eshetett meg ez, nem vállalhatok közösséget veletek, míg meg nem változtok. A ma sóvárgásának tárgya testetlen és el nem gondolt. A klasszikum aszkézise nincs többé. Diszkreditálták a klasszikus formákat és törvényt, de nem merik megtagadni a klasszikus remeket. Megalkotni éppen ilyen képtelenek már. Ennek az „n” dimenziós irodalomnak iskolapéldája Huxley. A reménytelenség Rómáját képviseli. Minden út, amely nem zsákutcába torkollik, idevezet úgylátszik, túl fajtán, határokon és minden szellemi vízváltáson keresztül. Huxley éppen úgy félreérti a keresztyénséget, ahogyan Lin Yutang félreismeri. A frázissá züllött erényeket már nem lehet Huxleynél megkülönböztetni az ígétől és az igazságtól. Már nem biztos, mikor beszél ő maga, mikor alakjai és mikor beszél egyik a másik nevében. Gondolatai, amelyek existenciális érdekeltséget mutatnak, már nem mérhetőek a klasszikum becsületkódekszével. Lin Yutang az univerzum végtelenségének tudatát, ezt a felséges bizonytalanságot nem hajlandó olcsó bizonyosságok aprópénzére váltani. Huxley az emberi lélek igényeit véli olyan határtalanoknak, hogy azoknak tárgya még

a végtelenben sem konkretizálódhatik. Pedig a méltó bizonyosságot csak Isten adhatja meg s vele ezek a hangulati alapérzések szédítőbb és beláthatatlanabb távlatokra nyílnának, mint nélküle.

Senki pedig igazán belől, az örök életre Istent nem tudja keresni az Isten lelke nélkül.
(Válogatott prédikációk)

Méliusz szellemét s Debrecen magatartását az teszi időtlen érvényűvé, hogy magyar módra vették halálos komolyan annak belátását, hogy „*Krisztusban Istentől csak örökkévalót, nem veszendő, ideigvaló uraságot, jót lehet kívánni*“ . (Válogatott pr.) A leg-
határtalanabbnak méretezett emberi igényeket sem töltheti be Isten, mert azok csak emberiek, s minél túlzottabbak, annál arasznyibbak isteni mértékkel mérve. Ennek a belátásnak az együtt való tovább-
építésében forrott össze a város tanítójával, Méliusszal, nem indulván hamarlobbanó kométa fénye után, hanem Isten kegyelmével egyesül-
vén, „*jó sókká, szövétnekekké, csillagokká*“ .

Az elmondottaknak, kevés szót szeretők s abból is értők számára való veleje ez: Debrecen századokon keresztül példája az isteni gondviselő kegyelembe vetett hitű, igazi magyar élni akarásnak. Kő-
várak romlása, országomlás közepette a gyepüvel kerített Civitás megtartatott, mert tudta minden emberi ellenállás hiábavalóságát. Lett pedig ennek a magyar lelkeségnek szülője, továbbadója és meg-
tartója. Ez a mentalitás árad az itt következő öreg krónika minden sorából ifjonti örök elevenség erőjével. Emellett megmutatódik, mi-
szerint háromszázhetven esztendőknél előtte Debrecenben Méliusz Péter olyan igazságokat szólott, melyeknek utána nem problema-
tikus mindaz, aminek terhét nagyratartott mostani kultúránk és tudomán-
yunk legjobban nyögi. Megmutatódik pedig azért, hogy azok, akik most is ebben élnek, gyönyörködve eszékbe vehessék, mások-
nak pedig okulására lehessen.

Debreczen Varossanak, ez keresztyen

*Res-publicanak, naponként Árviz képpen nevedet,
ez esztendő forgásiban végben ment siralmas sorsainak,
keserves meg bántódásinak, helytelen Expensainak
egy néhány versekbe foglalt Compendiuma.*

Anno Domini 1664. Januâr i Die

Ezer hat száz hatvan negyedik Esztendő mikoron be érkezék,
 Debreczen Várossa ez helynek Lakossa, magáról gondolkozék,¹
 Dobozi István² Úr hetedszer viszontag fő Biróvá téteték,
 Városunk igája és Directioja töllünk rá bizattaték.

Oh Felséges Isten kitül vagyon minden tisztséges hivatal,
 Ki mit el végeztél magadban fel töttél nem hághat senki által,
 Adgy erőt Biránknak, hogy mint te nyájadnak dolgait okossággal
 Boldogul vihesse, s gondgyát viselhesse, légy jelen oltalmaddal.

Kevés időt érhet csendes alig lehet úy Bíró hivattatik
 Váradi Basátul³ kinek nem személye de Pénze kívántatik,
 Holot ezer Tallér honorariumban Basának ígértetik
 Azon kívül két száz Tallér mint tavaly járt tölle el engedtetik.

Die 6. Jan.

Az honnét békével Esküt Társaival az midön meg érkezet,
 Huszain Basátul, Érsek Úy várából ottan Levél küldetet,
 Búzának Árpának oda vitelében kiben minket fenyeget,
 Azt sem múlathattuk, sőt végben is vittük, nem tehattünk egyebet.

Die 20. Jan.

Die ultima Jan.

Die 2. Febr. Böjt elő havának az második napja minket megszomoríta,
Mert feles szekeret az Váradi Basa hozzá vinni meg hatta,⁴
Maga is népével minden seregével hogy be szál meg mondotta,

Die 4. Febr. Az szerént mondatot, s Deliberatumot meg nem is változtatta.
Izrael Pásztorá nem alszol te soha sőt híveidre vigyáosz!
Pogányok tanácsát, el bonthad szándékát módot mindenben találsz,
Kik te benned biznak oltalmoknak tartnak azoknak melléje álsz,
Az veszedelemből népedet inségből ki hozhad az kit akarsz.

Die 4. Febr. Noha Kuczuk Basa Törökkel Tatárral az fel földre meg indult
Feles hadaival gyalog janczárival onnét hazul el készült,
It nem is múlatot, mint kész nyereségre az Tisza fele mozdult,
De Isten szándékát meg gátolta úttyát s elméjében meg bódult.
Parancsolt az Isten az havas Essőknek, az ki mingyárt engedet.
Mint az Ég szakadot szemmel ki láthatot? Ember nem is mehetet.
Az sűrű fergeteg rettenetes hideg közölök sokat meg vét.
Látván nem mehetnek sokan meg ismerték az magyarok Istenét.

Die 9. Febr. Nagy szegény vallással orcza pirulással vissza térni keletet,
Az Keresztyénségnek Tiszántúl sem inset semmi kárt nem tehetet,

Die 10. Febr. Úttyában Kállóban hogy be hódolnának el külte az Levelét
De őket Isten ki erős mindenben meg tartotta mint népét.

*Martius a Marte, probat et in arte, Török Lovat patkollya,
Balku Pál Juhait Balkány czelédit, hajnalban fel rabollya,
Ide be meg szálván egy éczaka hálván az szállást ki ki tudgya,
Más nap nagy békével mind az nyereséggel indul senki sem bántya.* Die 12.
Die 13.

*Ne véld be szálása Török it hálása hogy minekünk teczének
Huszain Agának⁵ éktelen szitkai mert az Égig érének,
Büntelen Biránkra mellyeket ki szóra s előlle be menének.
Ne szenved Úr Isten, büntesd meg erőssen nevednek káromlását.*

*Székelyhid⁶ Vára is Erdélyhez békéllik Dippendal ki üzetik
Leszen könnyebségünk szünik sok inségünk az emberek azt vélik,
Boldvay Kapitányt kit örömmel vártak, azonban elérkezik
Kinek írására s paranczolattyára töllünk követ küldetik.* Die 15.

*De nem mi javunkra, sem szolgálatunkra Székelyhidba be szálot,
Az előtt mint német ő is mint Dippendal, hogy tisztibe bé álot,
Ajándékot kíván, nagy summát praedical Instructiót mutogat,
Ki mellől el nem ál, mondgya nem recedál két Embert el sem boczát.* Arestum.

*Az honnét jót vártál, oltalmat kívántál onnan is vagyon bajod
Hogy hogy elégithed, éh gyomrát mint tölthed, kiczoda az gyámolod,
Az szegén Báránkát éh Farkasra bízták, meg emészt téged látod,
Boldvay Kapitány semmit aláb nem hagy, öregbiti te kinod.*

*Az Török sem szünik, éjel is nem alszik magokban dévánkoznak Die 18.
Az Barkócziaknak⁷ Quartélyozásokrúl felette tudakoznak,*

*Mint ezer mesterek, nagy titkon ki jönnek, de más fele tartanak,
Utakat vesztenek, mint ha be mennének, de más hová czéloznak.*

*Mint azért az Nyulat, Barkóczy Úrfiat, Oroson csak meg lepik
Mint magyar Katonák, hitetlen Pribékek, az házat körül veszik
Die 24. Ki hogy nem vigyázot Strását sem állatot pogány kezében esik
És Ló halálában véletlen fogságban Váraddá bé vitetik.*

*Ez úttal és móddal innen az Városbúl hogy két Török vitetnék,
Kállay Lovászok reájok vigyáztván, töllök vissza nyereték,
Kíért nagy búsulás Basának haragja mi ellenünk ki omlék,
Hogy mi ki váltanók, s ki szabaditanók, mert tölle meg hagyaték.*

*Barkóczy István is Levelét küldötte tüzzel vassal fenyeget,
Die 29. Mondván mint az pogányt az Ecczójért nem szán Városostúl feléget,
Az Török nemzet is az két Török Rabért az karóval ijesztget,
Ily veszedelemben kérlek mondgy csak edgyet ki menthet meg tégedet.*

Zakmári General Kob Volphangus Fridrich⁸ az is Levelet külte Die 7.
 Székelyhid Várában mit praestaltunk tudgya s mind azt jedzésben vötte
 Két Atyánkfiait azon dolog véget hozzá menni izente
 Kikkel hogy beszéllyen, velek meg egyezvén, magában el végezte.
 Kik hogy el menének, s oda érkezének, Koppal szembe jutának, Die 19.
 Rettenetes Adót nagy Contributiót, rajtunk ot kívánának,
 Végre utollyára látván meg kel lenni vele conveniálnak,
 Ezer öt száz köből Búzában Emberink ottan meg alkuvának.
 Promissum Debitum Kop csak ezt kívánta s igen rövid napot hágy,
 Láttad te szegénység Debreczeni Kösség ez dolog valóban nagy,
 Te kicziny javadra prédáltatásodra vaj ki sok nemzetség vágy,
 Hogyha nem fizethetsz semmire nem mehetsz mint az Bárány olyan vagy.
 Az Német jármában esel az markában valamint szabadulhatsz
 Az mit meg igirtél hid el egy fillért is abban le nem szállithacz
 It követ az fogság előtted az rabság gyámolt senkit nem láthacz Arestum.
 Lássad mit czelekszel kinek esedezel, nem hisznek, hogy nem adhacz.

Die 1.

*Pünkösdsnek hava is azonban el juta, az is meg nem ujtá,
Mert Váradi Kuczok Mehemet Basának ilyen Levele juta,
Száz Lovas szekeret állatnánk küldenénk ezt erőssen meg hatta,
Váradról ő neki indulni kellene⁹ azt is bővön meg monta.
Mind az idők közben az Czászár haráczá¹⁰ éjel nappal szerzettük,
Húzással vonással sokaktul fogsággal nagy nehezen ki szedtük,
Czászár levelének a tenora szerént mind az Summát be vittük,
Feles Atyánkfiát feles Kisirőkkel Biránkat is be kültük.*

Die 2.

*Azonban az Summát Sz. Györgynek Adaját hogy Váraddá ki szedték,
Az rendtartás szerint, máshoz nem egyébhez az kincztartóhoz vitték,
Az kinek házában egy erős Ládában bátorsággal le tötték,
Honnét, hogy mi romlás, követne pusztulás ingyen nem is remélték.*

*De az Kincztartóval Kuczok Basa titkon azt immár el végezte,
Arra az Summára, ne hajtana másra se kezéhez ne venné,
Mert szüksége van rá, el vinné s akar ki bátor ötet keresné,
Hozd elő az Summát, úgymond az Basa lád, had ő maga szemlélné.
Az mit paranczolnak valamit mondanak kelletik azt mívelni,
Nincz senki oltalmok, ninczen biztatójok, ninczen tovább mit tenni,
Summát elő hozván, rendel fel olvasván kezéhez kezdé venni,
Kész Levelet adni, ismét meg fizetni, azt kezdé beszélleni.*

*Jó Nagy Isten szány meg, serkeny fel, s tekénczd meg Debreczennek romlását
Ismét azon Summát, ha töllünk kívánnyák, utolsó pusztulását,
Szemünkel meg láttjuk el sem kerülhettyük veszendő állapottyát,
Verd meg Kuczok Basát, oltalmazad Kártul Debreczennek Várossát.*

Más nap Készülettel, tábori népével az Városba be szálla Die 4.

*Az négy ezer Tallér kit töllünk el vive vala mind éppen nálla
Nállunk nem múltata de sokat tractála s csak egy éczaka hála,
De sok szegény Embert Lova nélkül hagyta más nap hogy elindula.* Die 5.

*Az fényes Vezértül meg volt paranczolván hogy oda fel siessen,
Ki meg tartóztatná, útát meg gátolná senki is ne lehessen,
Nem itil oly népet, ki az ő hadain diadalmat vehessen.*

De Isten nem atta hogy békével vissza népével meg térhessen.

*Halván az Magyarok, az fő fő hadnagyok Kuczok Basa el mentét,
Eök is minden felől, kéri s emlegetik Németek segítségét,
Senki nem gondolta kevés Ember tudta az Nagy Urak seregét,
Kik fegyverben voltak s kik menték nyargalták Váradnak ő vidékét.¹¹*

Kedre virradólan indulván szép lassan Váradhoz el jutának, Die 27.

*Kállay gyalogok, kik elsők és bátrak, Kapukat be vágának,
Mint az sebes essöt magyarok az szerént Lövéseket szórának,
De az Vitézekben Rákócz Lászlóval felesen el hullának.*

*Barkóczy Sidmont ki kiáltot sokat, de vissza nem nyerheték,
Eök is hamarjában lévén nagy haragban Váradot fel perselék,
Sok szép nyereséggel szép öltözetekkel Lovakat meg terhelték
Feles Bulyát nyervén, sok magyar Rabot is az fogságból ki menték.*

*Ezt hogy czelekedték szépen végben vitték javallyuk s nem is bánnök,
Városunk romlását rettenetes Kárát ha abbul mi nem várnók,
De félő hogy sokkal bárczak ne börüinkel az mi meg ne pótolnók
Mert Török fortélyát annak álnokságát immár mi régen tudnók,* Die 29.

Vice¹² Generalis az Magyar Urakkal más nap látnunk el jöve,

*Az Német sereget be ne szállítaná Fő Biránk arra kérte,
Abbeli dolgának jóakarattyának jutalmát is ígerte,*

Ki abban kedveze, Némettül megörze, az árrat is meg vötte.

*Mert leg elsőben is egy szép selyem szönyeg ajándékban adaték,
Az után száz Tallér, egy Aranyas Selleg de azzal sem elégék,
Végre egy paripa, oda fel utánna mi töllünk el küldeték*

De mind ezekkel is Pethő Sigmund Úrnak kedve be nem telheték.

Die 6.

*Ezt Kuczuk Basának hogy tudtára atták¹³ igen igen meg ijét,
 Ki már annélkül is Német Vitézektül valóban meg veretet,
 Ló száját fordítván Várad felé tartván éjel nappal sietet,
 Biró hogy be mennyen egy órát se késsen küldöt olyan Levelet.
 Mit kel czelekedni mennyen-i ne mennyen az jó Tanáczt kellene,
 Ha módgyát találónk job lenni gondolónk ámbátor be ne menne,
 Noha semmi vétke ninczen az Birónak de vallyon s ki ne félne.
 Illyen nagy próbára életet koczkára, ki volna az ki vetne.
 Az igaz beszédnek, ninczen az mentségnek mert ő előtte helye,
 Az mit meg czelekszik, mikor meg haragszik, ki perelhet ő vele?
 Az vizet az Farkas látod fel zavarta, te Bárány lakol érte,
 Nem czuda hogy félti Biró magát gyötri Példa vagyon előtte.¹⁴*

*It Test az Lélekkel minden tehetséggel egymással hadakoznak,
 Ha el megyen Testben, hogy még meg jöhessen kevesen gondolkoznak,
 Hogyha el nem megyen Város veszedelme láttjuk reánk czéloznak,
 El megyek azt mondgya, el nem vesznek tudgya az kik biznak az Úrban
 Így magát meggyőzván mindent félre tévén mint halálhoz készüle
 Jóakaróitól mikoron búcsúznék, könyve alá gördüle
 Az Úrnak ha teczet, teczet az Tanácznak én nem állok ellene
 Isten már hozzátok, valakik hol vattok, s az szekérre fel üle.
 Tygris téjel tartot, parduts Emlöt szopot, az ki meg nem eset,
 Meg értvén ez dolgot, halván ez siralmot, még is mást czelekedet,*

*Bezzeg kemény szívű és kő természetű, ha szeme nem könyvezet
Látván mészárszékre, Biráját halálra menni s még sem keserget.*

*De Isten ő népét mint ő örökségét ez iránt is nem hadgya.
Mint éh Oroszlánnak száját az Basának, az Isten úgy be zárja,
Hogy szegény Biránkat, kit halálra szántunk, ingyen csak meg nem szidgya Die 8.
Hogy vétkét nem látta, csak hamar az Basa, békével el boczáttya.*

*Bodvay Mártonnak sok fogási vadnak, kit el nem viselhettünk
Az kiért Erdélyben az Fejedelemhez Emberinket küldöttünk
Rab Atyánkfiait¹⁵ hogy el boczátaná Urunknak könyörgöttünk,
Az mint hogy instáltunk, s az min supplicáltunk, tőlle meg hallgattattunk.*

*De czalárd Boldvay Czigány mint Móldvay semmit meg is nem szünik,
Ez szegén Városnak, s ennek lakosinak, Kárára igyekezik,
Miképpen és honnét kitül mit vonhasson, Agyában gondolkodik
Rab Atyánkfiait el nem boczáthattya, mondgya hyában kéri.
Német Commendanttal vadnak barátsággal, minden gonoszt forralnak,
Én te rád mutatok ti okoskodgyatok, magokban így tractálnak,
Debreczen Várossa lássuk mint álhattya, hogy ha be nem hódolnak,
Tömlöczel fogsággal, iveszd Muskétákkal, hogy ha meg nem alkusznak.
Az Fejedelmet is immár búsították ám levelét is hozták.*

Die 10.

*Rab Atyókfiait hogy el boczátanám én töllem azt kívánnyák.
Továb én nem tartom, ma is el boczátom, az Vitézek ők lássák,
De ha ők akarják, azt is Arestállják, kik ez Levelet hozták.*

Arestum.

*Ez szép kis Tanácsot mint mézes madzagot az Commendant javallya
Urunk Levelére nem hajt ő senkire, teczik hogy Arestállja.*

*Mint Pilatus Vizben Boldvay csak színben, kezeit mosdogállya.
Hogy ő nem czelekszi, az Német ha teszi nem tehet rólla, vallya.*

*Zakmárhoz is vonnak ot is fogva tartnak, hogy mondanók ezeket
Ezer öt száz Aranyt, oda is kívánnak, arrul mondgya nem tehet,
Egy Özvegy Aszony is azt meg fizetheti, Debreczenbül ki telhet,
Még nagy bosszúságra mások hallatára, beszél ő ilyeneket.*

*Elég sok húzással sok igyel és bajal az mint meg szerezhettük
Szathmár Várossa is bennünket meg szánván, kölczön pénzt ot is kértünk
Német kívánságát, mind az egész summát ám bé tellyesítettük
Rab Atyánkfiait a Zakmári Várbul Summán szabadítottuk.*

Die 27.

Die 1. Egy hitván Görög¹⁶ is Generálist futtya, rajtunk nagy summát kíván,
Rabságot mi értünk hogy szenvedet volna bennünket be vádolván
Két száz Tallérokban ilyen nagy summában kételen meg alkuván,
Meg attuk fizettük, sőt hogy elszabadult hűsz Tallérral meg toldván.

Die 4. Még is Székelyhidban mint erős fogságban Emberink ot tartatnak,
Collegiom Pénzt ki két ezer forint egyel többet kívánnják,
Az Kapu szám után való fizetést¹⁷ is bőven rajtunk meg vonták,
Lássuk mit czelekszünk addig Emberinket onnét el nem boczáttják.
Mit tucz tehát tenni kinek könyörögni senki nem szán tégedet,
Erdély reménten, maga is erőtlen kívánnya csak pénzedet,
Valamint s valahogy de kételenséggel meg igirtük ezeket,
Mig mind egy fillérig nem tellyesítettük ot czigáztak bennünket.
Meg czelekedhetted, ám végben is vitted Boldvay szándékokat
Debreczen Várossán ennek is Lakossán, ki tölthetted bosszúdat.
Az Német már nem bánt, sőt te veled fen lát, kedveltetted magadat,
De el hidgyed Isten nem szenvedí könnyen, s meg fizeti dolgodat.

Die 28. Az idők forogván, Urak discourálván Tiszántúl meg egyeztek,
Sz. Jób alá menni, ottan sokat nyerni, magokban elvégezték,
De Isten hírével, nem jöttek jó véggel, s meg pártoltak Németek.
Hol semmit nem nyertek, szélllel el oszolván, hyaban vissza tértek.¹⁸

*De Barkóczy István, Debreczeni Quartélyt miben állyon hogy tudgya
Az ő Katonáit s az Czáki hadait az Tóczóhoz szállíttya.¹⁹ Die 30.
Elégséges Élést Bort Árpát Kenyeret, húst vigyenek kiáltya.
Az Szőlős Kerteket adgyunk mind eleget, úgy meg oltalmazhattya.
Ezzel kitelen vagy az mit adhacz csak adgy, mert különben nem tehet,
Mind kertben mezőben it az kerületben mert nagy károkat tehet,
Az Bort bőven horgyad, azt jó szóval adgyad, úgy őrzi meg Szőlődet,
Ám egy hajdú lopot, kiért meg fuladot, egy nagy fűzfán szenvedet.*

Die 11. *Az hír czendesedvén, kevés idő telvén Kuczok Basát hivattya,
Az hatalmas Vezér éjel nappal mennyen, azt el nem múlathattya,
Meny el de meg ne térj soha felénk se férj, az szegénység kiáltya
Büntesse meg Isten mert az el vőt Summát minékünk meg nem atta.*

Die 14. *Kire nézve mingyárt az fényes Vezérhez Emberinket²⁰ boczátók,
Hogy megelőzhetnök azon igyekeztünk, s eléggé instruálók,
Kuczok Basa ellen nagy bátran mindenben panaszolni tanítók,
De leg kivált képpen az négy ezer Tallért hogy meg kérnék, oktatók.*

*Kik nagy félelemmel de nagy sietséggel fő Vezérhez el mennek.
Az mint el küldöttük mint nekik meg hattuk szívesen reménkedtek.
De csak az fáradság nincsen az igazság vékony választ nyerhettek,
Noha levelet ád de nincz az Summa lád csak hűjában meg tértek.*

14. *Uy Basa²¹ azonban Levelet boczátván Biránkat be kívánnya.
Az is nem személyét, de az Emberségét hogy láthassa akarja.
Ki hogy köszöntetnék s Ajándékozatnék erőssen paranczollya.
Szavát meg fogadgyuk, akarattyát tegyük, ő Váradnak Basája.*

24. *Ezt alig végeztük Palatinus Urunk Kunok dolgát²² állattya.
Magokat fel vigyük, vagy el igazítsuk, mert velünk meg bánattya.
Azért nagy nehezen hat száz forint pénzben két Kun Embert meg hadgya
30. De más felől ismét több Kun s Jászok ellen az Levelet ki adgya.*

*Ninczen az jó Tanáczt nem is kel az Törvény, el költ az igazság is
Sic volo jubeo nem kel Törvénytudó, had jusson énnekem is,
Praedán Kapó Tisztek így tezik titek, meg romlotok még ti is,
Sáska ám marhát hajt kit sok szegény sóhajt de sóhajtok még ti is.*

Várnád szived szerint bár csak kevés időt ha czendesen élhetnél.
 Ez sok inség között, kit bűn reád hozott, ha pihenést vehetnél.
 De ime Szolnokból Török Czauzoktul érkezik egy nagy levél.
 Az hid czinálásra²³ Ácz Kovác munkára s feles Embert küldenél.
 Annak is irását ő paranczolattyát el nem múlatathatod
 Az szegény Emberek hogy el készülyenek meg kellett mondanod
 Mint hogy Czászár dolga noha nehéz munka de csak meg kell fogadnod,
 De Czauz markában mit vets az torkában ez az leg nagyob bajod.
 Jó az Szolnoki hid, de hitetlen Czauz ő azt helyben nem hadgya
 Szegény Emberinket veri és kergeti mód nélkül háborgattya
 Az nagy Bialoknak lövő szerszámoknak azon leszen az úttya
 Azért úgy czinállyuk, mondgya jól meg lássuk, mert ez az Város dolga.

5. 8bris

11.

Könnyű paranczolni nehéz végbe vinni, hol találsz annyi szál fát,
 Bontattya, hányattya, hosszan fel állattya ottan az hidnak karját,
 Lovára, magára mint Czászár dolgára kíván igen nagy Summát,
 Alig hat száz Tallér mert fa ott sokat ér végben vitte az munkát.

19. 8bris

Az hid ám immár kész de vallyon s hova lész ha erre jő az Tábor
 Jelen van az Szüret, de oda ki mehet? haszontalan az Labor
 Tatár dühösségét,²⁴ ő kegyetlenségét hozton hozza az Rumor
 Maradásod felől nincz reménség sehol, környül vőt minket Timor.

Tengernek habjában süllyedő gallyában midőn így hányattatnál
 Sohannon senkitül gyámolyt az Embertül ingyen nem is gondolnál,

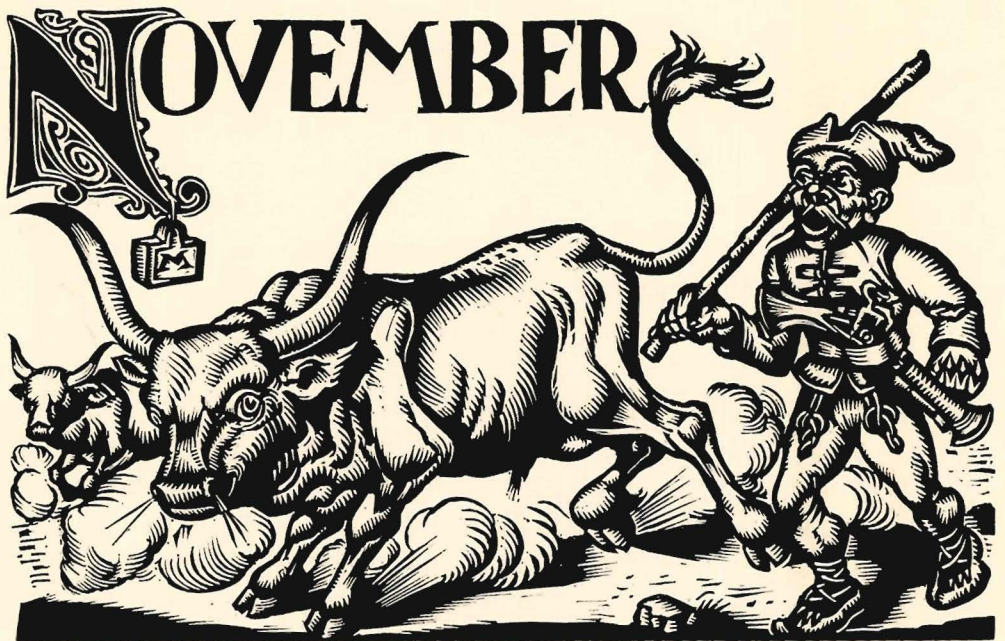
*Sőt az Békeségest az hatalmas Istent szívesen sem imádnál,
Meg van az Békeség²⁵ elment az Ellenség, bár ő neki szolgálnál. 22.*

*Seregeknek Ura, ki meg sujthacz noha, de vég képpen el nem hacz.
Ki noha Töröknek jármában vetettél de Lelkünkben megtarthaccz.
Háborúság után Zűrzavar el múltán Békeséget te adhacz.
Az Veszedelembe mint az mély Veremben be vets, s ismét ki hozhacz.*

*Adgyad hogy ez az frigy kit Ember alig hit legyen immár állandó
Ez nyomorult helynek mint Isten népének ne legyen változandó
Lenne könnyebségünk, egy kis pihenésünk ne lenne csak múlandó
Sőt diczösségedre te tisztességdre, örökké maradandó.*

*Most kel már vigyáznunk minden fele mennünk, Erdélyt is fel keresnünk
Hatalmas két Czászár mi módon és formán alkudtanak meg tudnunk, 25.
Tanáczból két embert késedelem nélkül illendő el küldenünk,
Látnók ki lesz Urunk, kitül kel függenünk, ne húzna minden bennünk.*

*Ezt hogy végben vittük, csak hamar Zakmárból ismét Levél érkezik, 27.
Kiben Cop General paranczolattyára két Emberünk küldetik,²⁶
Mit kíván nem tudgyuk, de hogy ránk halászon Tanáczból végeztetik,
Mert az idő közben hihető Emberünk Erdélyből meg érkezik.*

10. 9bris *Valamit de eztet Boldvay kapitány az Dezmát urgeállya,²⁷
 Ártalmas Lelkeit igen hamarjában közinkben expediállya,
 Mind Borbul Búzából szintúgy az Árpából az Dezmát exigállya,
 Hogy nem telik Kassa látván kevés haszna az Alkuvást tractállya.*

15. 9bris *Két száz véka Árpát, Búzát másfél százat az torkában be veténk,
 De az Bor Dézmában, hogy nagy czalárdság van, nehezen végezheténk.
 Az Török miképpen ő is azt mind éppen kívánnya s meg egyezénk,
 Bárány Dézmából is kedveket keresők, egyebet sem teheténk.*

*Hallották azonban Zakmárt alattomban Székelyhidnak rontását
 Az szerént értette Boldvay s el hitte két Czászár alkuvását,
 Nehéz neki ez hír Feleségestül sír, halálra attá magát,
 Az kit gyűjtöt kinczét félti az életét, látván maga romlását.*

*Had had gonosz Ember, Feneketlen Tenger, minket eléggé gyötrél,
 Nem haza javára de magad hasznára Székelyhidban te ültél,
 Te sok szegény Embert csak kicziny dologért hamissan meg eskettél,
 Nem szán senkit téged akarván mint az eb Talygárul le estél.*

*Edgyk alig múlik másik következik rajtad Isten ostora,
 Az honnét nem félnél károd lesz nem vélnél veszedelmes az óra,
 Az hitetlen Ember téged meg ejthessen igyekezik károdra,
 Az mint hogy meg is czap el hidgyed rövid nap ha nem vigyázzs magadra.*

*Barakony Ferencz²⁸ Tolvaj Katonáit azonban el boczátá,
Az Maczi Telekrül minden Törvény kívül Czordánkat el hajtátá,* Die 15.

*Kik után az Város Követ atyokfiát sietvén expediálta,
De ninczen az Bíró, sok Ember csak siró bátran ő ezt patrálta.* Die 16.

*Ó nyomorult Város, felette vagy káros, az ág is vonszon téged,
Tudgya Barakony ezért nem kíméli látván nincz segítséged
Nyólcz száz forintokat, két száz Véka Árpát azért kíván te tölled,
Azt ha meg nem adod oda lesz a Czordád, tölle ki nem veheted.*

*Zakmárbul Rottaltul²⁹ az Czászár képétül Emberink meg jutának: Die 28.
Zabolcz és Biharról, annak határiról eléggé disputáltak,
Mint Zabolcz Megyéből ez nyomorult helybül feles Búzáat kívántak,
Ha szabad meg írni majd négy ezer köblöt rajtunk vonni akarnak.*

*Az két gonosz között ha ki kereshetnök az jobbik részt követnök.
Az mellé állanánk hogy kárt ne vallanánk kinek hátunk vethetnök,
Ne csak az sirunkat szednék az gyapjúnkat, úttját ha ki lelhetnök.
Ez dolgot az Isten ő igazittya el, ha neki kedvét tennök.*

Az négy ezer Tallért kit Kuczok Basa el vet még sem atta meg nekünk,

Die 3. Xbris

*Noha az fő Vezér Levelet irt neki, kit oda fel küldöttünk,
Szépen szöved meg czal, s azon mesterkedik, hogy el veszthesse tőlünk,
Ám az mely Levelet onnat felül küldöt már Váraddá bevittünk.³⁰*

*Kit ot el olvasván, az Summát nem látván igen meg haragvának,
Az fényes Vezérhez Embert készítenénk mingyárt paranczolának
Az szerint Emberünk igen hamarsággal az Útra indulának,³¹
Ennő költség után, Úr Isten hyában adgyad hogy ne járnának.*

Die 4.

*Székelyhid Várának el pusztulásának közel már veszedelme,
Boldvay az oka akárki meg vallya, tudgya az Fejedelme.*

Die 13.

*Még is Dezmát kívánt, kit exigált s nem szánt az lesz ő jövedelme,
Kit meg ne emészen miatta el veszen s halál legyen érdeme.*

*(:Egy üstökös Czillag az Égen fel teczet nem tudgyuk mit causal,
Rettenetes czapást, dög halált változást hihető hogy operal,
Avagy Méltóságnak, király pompának véget talán ominal,*

15.

Vagy Ország indulást, pogány közt vér ontást ne talántán praedical.:)

*Ily veszedelemben Tengeri szélvészben midön ez hely forgana,
Világ czudájára, noha sok kárára im mégis meg marada,
Isten után nem más de az tellyes Tanáczt volt ennek az oszlopa,
Azok között eszköz volt az meg tartásban Városunk fő Birája.*

*Eleget szenvedet, sok törődést fel vöt azt meg vallya akárki,
Mint futot fárado, még éjel sem alut, nem tagadgya azt senki,
Ninczen szolgálattyát, ki ő fáratságát meg köszönhetné neki,
Istentelen az ki illyen Birájának hóltát kérné valaki.*

*Az fáratság után czendes nyugodalmat hogy adgyon néki Isten.
Számos esztendőig világban sokáig egészségben élhessen,
Jövendő Tiszteknek alsó és felsőknek példa s tükör lehessen,
Világból ki múltván, kívánnjuk minnyájon Menyegben fel mehessen.*

*Cecinit idem Stephanus Fényes
Juratus Notarius mp.*

NÉMELY HASZNOS JEGYZÉSEK

¹ Az esztendőről azt mondja Bartha Boldizsár krónikájában: „*Elkezdetik ez Esztendő is sok rémítő hirikkel.*“ (BBK.)

² Debrecen történetében három Dobozi István szerepel. A D. familia Biczó Istvánnal, a szintén többrendbeli bíróval és a városáért mártíromságot szenvedett Vigkedvű Mihállyal szoros rokonságban volt, lévén I. Dobozi Istvánnak felesége Biczó Anna, Vigkedvű Mihály első felesége pedig Biczó Mária, a Biczó István uram édes testvérhúgai. A Dobozi család az 1492. évben kapott nemesseget Ulászlótól. Ebből a családból való a hős Dobozi Mihály, akit hitvesével együtt poéták és piktorok szépen ábrázoltak. E Mihály testvérenek unokája a XVI. század 80-as éveiben született Sebestyén, aki 16 éves korában már a betörő tatárok ellen harcol, Váradot megvenni akaró törökökkel (1598), majd Bocskai csapatában az álmosdi harcon vitézül forgolódik. Kap is annyi sebet, hogy a katonáskodást ott kell hagynia. Megházasodik, Debrecenbe jön s az 1616. esztendőben tanácsnokká választódván, ezt a tisztségét 17 esztendeig viseli. Az ő fia I. István, aki 1652-ben először főbíró, sógorát Vigkedvű Mihályt a kegyetlen Szinán Pasa az ő jelenlétében öleti meg Váradon. I. István fia János visszalép a közéletől s nyüvedi birtokán gazdaságának él. Ennek fia II. István, külföldi iskolákat végez, feleségül veszi Csipkés Komáromi György leányát Katalint s a krónika esztendejében immár hetedszer tétetik főbíróvá. 1710-ben a nagy döghalál, a pestis ragadja el. Fia III. István, az Angliát, Belgiumot járt okos fő, pár hét múlva követi apját a sírba. Sírköve a Déri Múzeum parkjában nyomja a gypet. A Doboziakról nevezték el a város legrégebbnek ismeretes, ma már nemlétező temetőjét. (Lásd bővebben: Sz. I.: DVT. II. 348-49.)

³ Kucsuk Mehmed pasa, Várad parancsnoka (1663-tól 1664 szeptemberig?) a pasa szokott évi járandóságát kéri. A főbíró pedig hivatkozik az Ali pasa fővezér által a városnak adott török császári levélre, amely szerint az abban megállapított összegeken és szolgálatokon kívül Debrecen nemcsak nem köteles senkinek semmivel, hanem senki ne is merészeljen rajta többet venni. Ezek szerint a város csak a következőkkel tartozik: Váradra a császárnak 8000 tallér (ez az úgynevezett császár harácsa), ebből 4000 Szent György, — másik 4000 Szent Demeter napján fizetendő (Szent György és Szent Demeter „*adaja*“),

Eger várának 2000 tallér szintén Szent György napra. „Ezen kívül sem Pasának, sem másnak egy pénzt is ne adgyatok!” mondja a szultán levele. Még a szolnoki tiszahídat tartozott a város rendbentartani. (BBK. Városi levéltár török levelei közt Anno 1662. Die Maii 4. költ levél.) Kucsuk pasa azonban nem sokat ad a császár levelére s mindössze 200 tallért enged el az eddig neki járó 1200-ból, a többi megveszi a városon, sőt a tavalyi búzarestanciát is szorgalmazza s Érsekújvárába vitetni rendeli.

⁴ Az érdeemes Kucsuk pasa az egri pasával együtt az északi felföldre való dúlásos, fosztogatásos berontást tervezett, seregével és cca 500 tatárral a felföldre meg is indult, azonban a vállalkozás csúfos kudarcba fűlt a kemény időjárás miatt. (BBK., Sz. I.: DVT. Városi levéltár, jegyzőkönyv 1664. 294-95. lap, die Febr. 2. 1664.)

⁵ Huszein agának erről a beszállásáról semmi nincsen a városi feljegyzésekben.

⁶ 1661 tavaszán Barcsay Ákos és Kemény János versengenek az erdélyi fejedelemségen, Kemény Jánost a németek pártolván, a Rákóczi fejedelem erős várrá építette Székelyhidat Montecuccoli német őrséggel rakja meg. Kemény János pedig az erdélyi fejedelem jogán utasítja Debrecent, hogy a várőrséget lássa el, sőt az addig Erdélynek fizetendő 1800 forintot és 500 köböl lisztet is oda rendeli. Kemény Barcsayt fondorlatosan megöleti. Keménnyel viszont Nagyszőlősnél Kucsuk pasa végez s a török porta Apaffy Mihályt teszi meg erdélyi fejedelemmé. Az új fejedelem seregével az érsekújvári hadakozáshoz parancsoltatván, oda ugyan későn érkezik, talán akarva is, visszatérőben mikor Székelyhidat érinti, annak német őrsége fellázad, a Debrecent is sok ízben súlyosan sanyargató, sarcoló Dippendal Jánost, a vár parancsnokát elűzi és a várat Apaffynak feladja 1664-ben. Ekkor lesz székelyhídi kapitány Bóldvay Márton. Azonban, mint a krónika későbbi részeiből s Bóldvay uram viselt dolgaiból kiderül, eben kutyát cserélt Debrecen, mert az új kapitány is olyan, mint osztrák elődje volt, sőt néha túl is tesz rajta. Épen úgy követel és épen úgy „árestállja” a magához rendelt tanácsbélieket, ha azok nem tudják követeléseit azon nyomban teljesíteni, mint annak idején Dippendal cselekedte. Cob császári tábornok pedig a Székelyhíd osztrák őrségének járó járandóságot Szatmárra rendeli. Ettől függetlenül azonban Bóldvay uram is „urgeállya” a „contributiot”. Mindezekhez hozzájárul még, hogy a Montecuccoli féle „segédcapatok” még 1664-ben is részben a Nyírségen tanyáztatnak fosztogatva és prédálgatva, még Bóldvay Mártonnak is elég baja van velük, mígnem Bóldvay fordít a köpenyegen és egyetértvén a németekkel, együtt nyúzzák, sarcolják Debrecent s „*unanimo sensu arestálgatják a város ablegátusait*”. (Városi jegyzőkönyv. 1664. Die 19 Aprilis. (Sz. I.: DVT. 421., 426. lap.)

Nagy megkönnyebbüléssel veszi Debrecen, mikor a vasvári béke értelmében Székelyhidat lerontják. Kozma Ferenc hozza meg a jó hírt, hogy már csak a híre van a székelyhídi várnak.

⁷ Barkóczy István onodi várkapitány 1663-ban az egri törökökre két ízben is rácsapván, azokat igen megverte, miért is ezek bosszút forralván, Istvánnak öccsét, Barkóczy Zsigmondot mikor az Orosházán könnyelműen időzik, strását nem állítva, magyar ruhába öltözött váradi törökök rajta ütvén, foglyul viszik Váradra. Barkóczy István még 1666-ban is fenyegeti az öccséért kezességet vállalni nem akaró Debrecent. Zsigmondot végül is Zemplén vármegye nemessége váltja ki összegyűjtött pénzen. Zsigmondot később Thököly Imre végeztette ki.

⁸ Kobb Wolfgang Friedrich gróf császári tábornok, ő maga mindig Cob-nak írta a nevét, Szatmáron várparancsnok, később kassai főkapitány Strassoldo utóda, a felvidék katonai parancsnoka 1677-ig, mikor véres ténykedései után visszahívták. Főleg a Wesselényi összeesküvés után a Petróczy-Szuhay-Szepesi-Kende féle felkelés leverésével, a foglyokon végbevitt kegyetlenkedéseivel szerzett magának Karaffához hasonló hírnevet, miután a felkelőket előbb Barkóczy Istvánnal, az ügynökével meghasonlasztotta, a hajdúságot üres ígéretekkel elpártoltatta s a maradék felkelőket Györkénél szétverte.

⁹ Kucsuk pasa Érsekújvárhoz siet a nagyvezér parancsára táborba szállni s szekereket kér, adnak is 46-ot. (BBK. Városi jkv.: 1664 május 1.)

¹⁰ Lásd a ³ jegyzést. A sok adóztatás, sanyargatás miatt már sokszor a végleges tönkremenés fenyegette a várost, úgy hogy a tanácsnak a saját civisei ellen kellett erőszakos eszközökhöz folyamodnia, mivel nem igen volt szegény lakosoknak miből fizetni. Ide nézvést jellemző a következő jegyzőkönyvi feljegyzés: „*Die Lunae 10 Novembris in frequenti Senatus. Unanimo Voto et Consensu Placuit Amplissimo Senatui. Hogy az Adót nem szedhetni sok penig az szorongatás. Azért az kinek Bora vagyon az mennyvel adós Adájában anny Borát kel el hozni az Adót uy esztendeig ki kellene szedni.*“ Azonban az ilyen nehezen kiszedett adó is hasztalan volt sokszor, mert mint a krónika ebben az esetben is mondja, Kucsuk pasa fondorlatosan saját kezéhez kezdte venni a szultáni adót és felvette olyan alaposan, hogy sohasem tudták tőle többet visszaszerezni.

¹¹ Míg Kucsuk pasa az érsekújvári hadjáraton van, a felvidéki urak, Rákóczi László gróf generális, Pethő Zsigmond vicegenerális és a Váradon raboskodó öccsét onnan szabadítani akaró Barkóczy István, Várad visszafoglalására szövetkeznek. A május 27-i országos vásár alkalmával parasztruhába öltözött 200 nyíri fegyveressel a vásárosok közé keveredve belopóznak a várba, de a vállalkozás csak úgy féligformán sikerül, mert a török elébb megneszeli a dolgot. Rákóczi László ugyan összeverődött embereivel a várkapunak rohan, de egy puskagolyó leteríti. A vár megvétele hát nem sikerül, de annál alaposabban felégetik a nyíriek Olaszi és Péntekhely nevű részeket és nagy zsákmányt vesznek. Barkóczy Zsigmondot azonban nem tudják kiszabadítani.

¹² Pethő Zsigmond vicegenerális a csapatokkal harmadnapra Debrecenen át vonul haza Kálló felé.

¹³ Minden Debrecen körül esett romlásért, kárvallásért a kárvalló hatalom, akár török akár német, mindig a várost gyanúsította, noha legtöbb esetben ők maguk tudták legjobban annak ártatlanságát, viszont nem mondtak le a jó zsarolási ürügyről. Hogy ez alól a város menekedjék, most is hírvivőt meneszt az érsekújvári táborbaszállásról visszatérőben már Szolnoknál lévő Kucsuk pasához, aki békésen tudomásul is veszi a dolgot, de mikor hazaért és meglátja a nyíriek dülása, égetése nyomait, csak maga elé rendeli a bírót, hogy pedig ez mit szokott jelenteni, azt tudják már a debreceniek s a bíró szegény legjobban, mert mint a krónika mondja: „*példa vagon előtte*“. Ez a példa pedig másik két előtte való másodbíró, illetve bíró kegyetlen halála. Az első Ignáth András másodbíró, aki 1658-ban társaival Köprili Mehmed nagyvezér elé megy tisztelkedni, hogy a városnak baja, kára ne essék. A kegyetlen nagyvezér azonban haraggal fogadja a küldöttséget, mondván, hogy előbb kellett volna jönniök s hiába mentegetőznek, szabadkozni, levelet bíz rájok, amit az Erdély felé törekedő tatár khánnak kell átadniok. Ez a levélvitel egyenlő volt a halálbamenéssel. Szegény debreceniek elindultak s pénzért kíséző törököket fogadtak, de már a tábortól egy mértföldre sem juthattak, mikor a körül rajzó, feles gyülevész török-tatár horda mindenükből kifosztotta őket s a kíséző törökök is megszöktek. Ekkor pusztá rajtukvalóval, egymástól elválván külön-külön igyekeztek útjukra. Balyik András és Hegyesi Nagy Péter végül is hosszas veszedelmek után hazavetődtek, Ignáth Andrást azonban megölték a zarándi erdőben. 1661-ben pedig Vigkedvű Mihály főbíró hivatja Szinán basa Váradra, hol is azzal az ürüggyel, hogy a harangodi német táborról nem jól értesítette a pasát Debrecen, megfojtatja a főbíró, maga a krónikában szóbanforgó bíró Dobozi Mihály is nehezen szabadul. A kegyetlen halálról az 1664. évi jegyzőkönyv hátsó kemény börtáblájának belső borítópapírján a következő feljegyzés van: „*31. Aug. 1661. Postán hivattya Szinán Passa Biró Vig-Kedvű Mihály Ur(a)t. ugy írja Levelében, ugy mennyen, hogy az homlokán lévő Veritéket is le ne törölye. Eodem die el megyen igen nagy Siecséggel Biró Ur. 1a 7bris 1661. Kit is 53. Esztdős korában negyedszeri Biróságában a Bassa meg fojtattya az Várad Olaszi Hidnál, el temettetett, itt Debreczenben, a nagy temetőben mindenek(ne)k nagy Szomorúságára.*“

Hogy a török Váradon, noha a bírót, annak ártatlanságáról meggyőződven békével haza bocsátja, — mennyire ésbentartja azt a lehetőséget, hogy a Barkóczy-Rákóczi féle dülásért, égetésért, zsákmányolásért később is gyanúsítgassa, annak ékes bizonyítéka Kucsuk pasa levele, amelyben a váradi vár palánkjához való faanyagot sürgeti a várostól. Ebben a pasa így ír többek között: „*azon gondolkotjoke hogh hat holnapjanal Töb az mi oltja megh paranczoltjam az Hidra valló deszkat aztis csak elj mullatatjok varadot megh égetetjétek meny doll(o)gh vagon csak az Fulletekbenis njem veszitek azirt mostjan hamarjában ött Száz pallák karrót mintul hamarab be hozjatok mert mas-kipen bizom m(e)gh busultjok inet tob vallaszt nje varjatjok.*“

(Török levelek: Kucsuk pasa levele költ Váradon 1664 május 30. és aug. 10. között körülbelül.) (BBK. Sz. I.: DVT. Városi jkv. 1655—1664.)

¹⁴ Lásd a ¹³ jegyzést.

¹⁵ Lásd még a ⁶ jegyzést, továbbá a városi jkv következő bejegyzését: „*Die 20 Junii. Ablegati nostri ad Zathmar expediti cum juxta conventum praedictam summam adimplere non potuissent sunt detenti Aresto subjecti. Simile Martinus Bodvai Capitaneus Szekelyhidiensis certis Tribus nostris Incolis curavit ad Szekelyhid invehi idemque sunt arestati.*“ Mint a krónikából kiséül Cob generális úr és Böldvay Márton ekkorára már kiváló egyetértésben voltak.

¹⁶ Sajna e derék férfiú ténykedéseiről egyéb feljegyzés nem található, későbbi esetekből azonban tájékozódhatunk a dolog természete és mibenléte felől. Nem volt elég a városnak, hogy hatalmasok fosztották, nyomorgatták, sarcolták szüntelen, néminemű apróbb harácsolók, tolvajok s görbe úton járó, magok hasznát egyedül kereső, lelkiismeretlen emberek is kihasználták szorongatott állapotát, ortalom nélkül való voltát s ott húzták, rövidítették ahol lehetett. Legszokásosabb módja a város megszarolásának az volt, hogy az illető valami ürügyet keresett arra, hogy összeütközésbe kerüljön a magisztrátussal, aztán valamelyik környékbeli német generálisnál feljelentette, hogy a debreceni tanács s bíró lelkiismeretlenül jogellenesen ítélik meg, mindjárt megvolt a városnak a baj s az illetőknek a kereseti alkalom. Ilyen, — mint a jegyzőkönyvek mondják — motskos ügyek voltak a Bernáth János és a Császi Miklós féle, mikor is előbbi Heissler generálist, utóbbi meg Károlyi Sándort „*futotta*“, még jól meg is rágalmazták a várost s a végén a város fizetett nekik, lévén a derék férfiaknak hatalmas pártfogóik. (Acta Császiána és Acta Bernathiana, a VTL-tárban.)

¹⁷ 1660-ban Várad török kézre kerülván, Ali pasa újra hódoltatni akarja Debrecent, abban a reményben, hogy így, az eddigi adónál többet vehet rajta. A szultán íródeákja, a Piri Pasa, összeírati parancsolja Debrecent, mint új hódoltság területet. Először személy szerint eskü alatti összeírást kíván, később megelégszik a porták összeíráásával, de viszont mikor ezt végbe viszik, keveseli a kimutatott kapuszámot. Hosszas huza-vona után végre 1662-ben 20.000 tallérban állapítja meg a debreceni adót. Ezt a roppant summát olyan feltétellel szállítja le csak 10.000-re, hogy Debrecent az elengedett félsumma fejében tartozik a szolnoki Tiszahidat karbantartani, csak ha a híd végkép elromolna, akkor fogja az ország népe, ország dolgában megcsinálni. Mindez a ³ jegyzésben említett császári levélben foglaltatik.

¹⁸ „*Ismét másodszor is aratás után felkészül azon módon a Vitesség, hogy újabb török várat próbáljon; el is mentek Szent Jób alá die 28 Aug. de mivel semmi kárt ott a Töröknek nem tehettek, a Város is Török miatt békével maradt.*“ (BBK.)

¹⁹ Barkóczi István azonban visszatérő hadait Debrecent alatt a Tóczó vizénél szállatja táborba.

²⁰ Pataki Albertet és Cserődi Lukácsot, mindkettő alsó járási szenátor. (Városi jkv. Die 18 Septembris 1664.)

²¹ Kucsuk Érsekújvárhoz távozván, utóda Váradon Hamza pasa lett.

²² E kunok dolgáról bejegyzés nem található, valószínűleg jog ellenére itt a városon tartózkodó kunokról s jászokról van szó, kiket visszakövetelnek.

²³ Lásd még a ³ és ¹⁷ jegyzéseket, továbbá Bartha Bóldisár Krónikájának következő passzusát: „*Hire hallatik azonban a Tatárok visszajövetelinek 5-a Octobris; a Fővezértől is Csauz küldetik Szólnakba, hogy előttök a Szólnaki Tisza hidját megerősítsék, kinn kár nélkül a Tatárok által költözhetnének; hová tsak a Várasnak kellett mindenféle Hídépülésére kellő fákat szerezni, stb. mind ezeken felyül pedig a Fő Csauzoknak nagy summa fizetést kellett tenni. Ki mennyi Summában készült légyen, azt egy elme fel nem számlálhattya.*“

²⁴ „*Vala pedig a Tatárok jövetelit hallván nagy félelme a Várasnak botsát lovas Strását, hogy valamikor valami bizonyost jöveletek felől Szólnakban érthetne, igen sietséggel meghozná. De a Tatárok erre való jöveleteket megfordíták, és a Tisza Duna közt bémenvén, Hazájokba takarodának, a Váras is a sok hír tudakozástól megszünik.*“ (BBK.)

²⁵ A vasvári béke.

²⁶ „*Volphgangus Fridericus Cob Germanorum militum Zathmariensium Generalis et Colonellus certos ablegatos nostros medie Litterarum Suarum ad nos datarum Sathmariensem proficisci demandat itaque Circumspecti Petrus Isa et Benedictus Nádudvari sunt expediti.*“ Az első felső-, a második alsójárási szenátor. (Városi jkv. Die 8 Octobris. 1664.)

²⁷ „*Ex Relatione Petri Isa auditum est hogy Bodvai Márton minden Emberen egy-egy köből Lisztet kíván avagy mint az Németek idejében Cub far 115. Az kapu szám után való Pénzt is kívánván. Tertio hogy az Bor Dézmát it való Tanácsbeli Embereink által vigyük végbe. In iste Casu placuit Senatui Celeberrimum Dominum Principem Litteribus requirendum etc.*“ (Városi jkv. Die 18 Septembris. 1664.)

²⁸ „*Barakonyi Ferenc hatalmas Tolvay Katonáit el küldvén az Maczi Telekrül más fél száz ökröket el hajtatot oly praetextus alatt hogy ő is birna azon Praediumban s az Terminus Sz. Mihály napja volt. S azt el mulatván felőlle meg nem találtuk kiknek utánna küldvén Munkácsi István és Pataki Pál Urakat per F 750 redimállyuk kinek Duplummal való meg fizetését igen rövid napra hatta két száz véka Árpát is mellé kötvén kiben fáradnunk kellett az summát meg is vittük, az szegény Kárvallott Embereket meg segítvén az Város is elsőben f 100 az után többel.*“ (Városi jkv. Die 20 Novembris 1664.)

²⁹ Rottal János gróf császári tábornok. Rá vonatkozólag lásd a következő jegyzőkönyvi bejegyzést: „*Eodem die Circumspecti Petrus Isa et Benedictus Nádudvari Zathmáriensi reverti retulerunt quod Excellentissimus Comes a Rottal Cub Tritici Annuatim 4000 Milia peteret, et ad ipsum in nosmet relegantur.*“ (Városi jkv. Die 22 Novembris 1664.)

²⁰ „Érsekújvárábul Kuczok Basatul követünk meg érkezvén az Tall. 4000 kit töllünk el vit meg ígérte s Levelet is kulte Varadda, hogy érette többé ne busítatnánk. Ad itaque cum Literis expediti Georgius Herpaly Michael Varga et Laurentius Rigó.“ (Városi jkv. Die 29 Novembris 1664.)

³¹ „Az Kuczok Basa Levelit be vivén Váradra az négy ezer Tallérok felől arra semmit nem hajtván, Emberinket készítsük menten az fő Vezérhez meg paranczoltatott mint hogy Pataki Albert és Czerődi LukácZ Uramékat expediáltuk is.“ (Városi jkv. die 6. Decembris 1664.)

Rövidítések magyarázata :

BBK. = Bartha Bóldisár Krónikája.

Sz. I. DVT. = Szűcs István: Debrecen Város Története.

Ezt a könyvet
az EXODUS könyvkiadó adta ki Budapesten
1943. november havában,
1000 példányban.
A kiadásért Szabó Imre felelős.
Sajtó alá rendezte Mata János.
A nyomtatás munkáját
Kner Izidor könyvnyomdája végezte Gyomán.
A címlapon látható fametszetű szignet
Debrecen városának
első ismert címerábrázolása,
melynek eredetije
Mélius Juhász Péter MAGIAR PRAEDICATIO ETC.
című könyvének címlapján van,
amelyet Török Mihály könyvnyomtató
1563-ban Debrecenben
nyomtatott.